

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Riigiteaduste instituut

Allan Padar

**Majanduslik hääletamine Euroopa Parlamendi
valimistel**

Magistritöö

Juhendaja: Piret Ehin, PhD

Tartu 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Allan Padar

Lühikokkuvõte

On küllaltki tavaline nähtus, et valitsusparteid kaotavad teisejärgulistel Euroopa Parlamendi (EP) valimistel hääli ega suuda üldvalimistel saavutatud edu korrata. Valija parteivalikud kipuvad EP ja rahvusparlamendi valimistel märkimisväärselt erineva. Seda isegi vaaatamata faktile, et nii üldvalimistel kui ka Euroopa Parlamendi valimistel kandideerivad samad parteid. Üldiselt peetakse üheks olulisemaks valitsusparteide hääle kaotuse põhjuseks majanduse kehvade olukorda. Selle järgi kaotavad valitsusparteid hääli kehvade majanduse korral ning vastupidiselt võivad heade majandustulemuste korral. 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimiste ajal olid enamiku Euroopa riikide majanduslikud näitajad tugevas languses, mis eeldaks, et majanduslik hääletamine tuli valimistel selgelt välja. Käesoleva uurimuse eesmärk on uurida, mil määral mõjutas majanduse tajutud käekäik valitsusparteide karistamist 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel. Töös on testitud peamisi indiviidi käitumismustreid: esiteks, kas valija häält mõjutab peamiselt riigi üldine ja/või tema enda perekondlik majanduslik olukord ning teiseks, kas individid hindab riigi majandust pigem retrospektiivselt või prospektiivselt. Lisaks on uuritud, kas valijad peavad valitsust riigi majanduse käekäigu eest vastutavaks ning kuidas see mõjutab parteivalikut.

Analüüsi tulemused näitasid selgelt, et valitsusparteide karistamine 2009. a EP valimistel oli küllaltki märkimisväärne ja suur osa senistest valitsuspartei toetajatest andsid EP valimistel oma hääle mittevalitsusparteile. Analüüsi tulemusel selgus, et indiviidi valikut mõjutas oluliselt riigi majanduslik olukord ning mida paremaks seda peeti, seda tõenäolisemalt ka valitsusparteid toetati. Oluliseks osutusid nii retrospektiivsed kui ka prospektiivsed hinnangud majandusele. Lisaks riigi majanduse tajule mõjutas valikut ka perekonna majanduslik olukord, kus paremini hakkama saanud inimesed hääletasid tõenäolisemalt valitsusparteide poolt. Samuti pidasid inimesed valitsust riigi majanduse eest vastutavaks ja karistasid seetõttu valitsusparteid kehvade majandusliku olukorra eest.

Sisukord

Lühikokkuvõte	3
Sisukord	4
Sissejuhatus.....	6
1. Valitsusparteide karistamine Euroopa Parlamendi valimistel	10
1.1 EP valimissüsteem	10
1.2 Miks valija valib EP valimistel teisiti?	12
1.3 Valitsusparteide karistamise ulatus.....	14
2. Majanduslik hääletamine	16
2.1 Majanduslik hääletamine ja valitsusparteide toetamine	16
2.2 Inflatsioon ja tööpuudus	18
2.3 Valija majanduslik informeeritus	20
2.4 Indiviidi majanduslik hääletamine	22
2.4.1 Riigi vs indiviidi enda majanduslik olukord.....	22
2.4.2 Retrospektiivsed vs prospektiivsed hinnangud.....	23
2.5 Valitsuse vastutus majanduse käekäigu eest.....	24
3. Hüpooteesid, andmed ja metoodika	29
3.1 Hüpooteesid.....	29
3.2 Metoodika ja andmed	31
4. Empiirilised tulemused	36
4.1 Makromajanduslik olukord ja valimistulemused EP valimistel.....	36
4.2 Häälte muutus EP 2009. a valimistel	38
4.3 Tulemused	42
4.4 Analüüs ja arutelu	46
Kokkuvõte.....	51
Kasutatud kirjandus	55
Summary	59

Lisa 1: Muutujad logistilises regressioonis	63
Lisa 2: Makromajanduslikud näitajad 2009. aasta esimesel poolaastal	64
Lisa 3: Valitsuse vastutus majanduse eest	65
Lisa 4. Majanduslike tingimuste mõjude võrdlus	67

Sissejuhatus

Euroopa Parlamenti (edaspidi EP) on Euroopa Liidu (EL) liikmesriikide kodanikud saanud otse valida alates 1979. aastast. Praeguseks esindab EP juba 27 liikmesriiki (alates 01. juulist 2013. a 28 liikmesriiki) ja ligikaudu 500 miljonit Euroopa Liidu kodanikku, kellest ametlikke valijaid on ligikaudu 370 miljonit. Sarnaselt USA Kongressi valimistega, on EP valimisi peetud teisejärgulisteks valimisteks (*second-order national elections*), mille kaks peamist tunnusjoont rahvusparlamendi valimistega võrreldes on valimiste oluliselt madalam valimisaktiivsus ning valitsusparteide häälte kaotus (Adshead & Hill, 2005; Auers, 2005; Carrubba & Timpone, 2005; Fauvel-Aymar & Stegmaier, 2008; Hix & Marsh, 2007; Reif & Schmitt, 1980). Keskmise valimisaktiivsus liikmesriikide peale kokku on alates 1979. aastast igal järgnevatel EP valimisel langenud, saavutades 2009. aastal 43%-ga oma madalpunkti. Ainuke riik, kus valimisaktiivsus 2009. aasta EP valimistel oli rahvusparlamendi valimistest kõrgem, oli Luksemburg (85,2% vs 90,75%) (*European Election Database*).

Lisaks madalale valimisaktiivsusele pole EP valimised olnud traditsiooniliselt edukad valitsuses olevatele parteidele. Näiteks 2004. aasta valimistel olid Hispaania ja Slovakkia ainukesed riigid ELis, kus valitsusparteid suutsid suurendada oma toetuse osakaalu eelnevate rahvusparlamendi valimistega võrreldes. 25 ELi liikmesriigi peale kokku kaotasid valitsusparteid 2004. aasta EP valimistel oma häälte osakaalust keskmiselt 12,8% (Bruter, 2005; 159). Tekibki küsimus: mis põhjustab EP valimistel valitsusparteide häälte kaotuse nii olulisel määral?

Selget ja ühest põhjust, miks valitsusparteid (*incumbent parties*) EP valimistel karistada saavad, on kindlasti keeruline välja tuua (Carrubba & Timpone, 2005; 261). Selleks võib olla vaid valija lihtne soov näha erinevates poliitilistes institutsioonides erinevaid esindajaid. EP valimiste näol on tegemist ka teisejärguliste valimistega, mille tõttu ei omista valijad sellele sageli nii suurt tähtsust, kuna valimiste järel ei moodustata riigis täidesaatvat võimu. See annab valijale võimaluse hääletada siiramalt või anda protesti märgiks oma hääl mõne mittevalitsuspartei (*non-incumbent parties*) poolt (Ehin &

Solvak, 2012; Kousser, 2004). Valitsusparteide toetus on ka aja jooksul küllalt muutuv, mis tähendab, et EP valimiste ajastus kahe rahvusparlamendi valimiste vahel omab olulist mõju valitsusparteide toetusele (Marsh, 1998). Valimistsükliks on valitsusparteide toetus tavaliselt suurim vahetult pärast üldvalimisi ning madalaim tsükli keskel. Tsükli lõpus enne üldvalimisi hakkab valitsusparteide toetus taas suurenema.

Valitsusparteide hääle kaotus ei sõltu siiski ainult EP ajastusest valimistsükliks, mis tähendab, et oluline on uurida ka muid tegureid. Seni on üheks olulisemaks valitsusparteide hääle kaotuse põhjuseks peetud majanduslikku olukorda ja majanduslikku hääletamist (*economic voting*) (Downs, 1957; Evans, 2004; Fiorina, 1981; Key, 1966; Lewis-Beck & Paldam, 2000; Nannestad & Paldam, 1994). Teisisõnu, kui majandusel läheb hästi, siis premeeritakse valitsusparteid valimistel nende poolt hääletades ning kehva majanduse korral karistatakse valitsusparteid. Taolises olukorras võivad pigem väiksemad, uued või opositsiooniparteid ehk siis valitsusse mitte kuuluvad parteid. Kehv majanduslik olukord pakub seega opositsiooniparteidele hea võimaluse saavutada valimistel edu ning moodustada järgnevatel valimistel ise valitsus. Seega eeldab majanduslik hääletamine sidet majandusliku heaolu ja hääle vahel (Kuklinski & West, 1981; 439). Ideaalolukorras väljendab valijaskond valimistel oma hinnangut majanduse toimimise kohta, mis on üks olulisemaid sisepoliitilisi valdkondi. Valija hindab valitsuses olevaid parteid, tuginedes majanduspoliitika tulemustele: inflatsioon, tööpuudus, majanduskasv, valitsuse võlakoormus, aktsiaturul toimuv jne. Poliitikuid, kes ei suuda täita majanduspoliitilisi eesmärke ja majandust edendada, karistatakse valimistel, mille tulemusena sageli kaotavad poliitikud koha valitsuses.

Majandusliku hääletamise uurimine sai suurema hoo sisse ligikaudu 40 aastat tagasi. Enamik majandusliku hääletamise kirjandusest keskendub peamiselt objektiivsetele makromajanduslikele indikaatoritele, subjektiivsele majandusliku olukorra tõlgendamisele või majanduslikele ootustele ja uurib nende seost valimistega (Dorussen & Palmer, 2002; Fauvelle-Aymar & Stegmaier, 2008; Lewis-Beck, 1988; Palmer & Whitten, 2011; Tilley, Garry & Bold, 2008). Majandusliku hääletamise jätkuva uurimise muudab oluliseks selle tohutu ebastabiilsus. Majanduslik hääletamine ei toimi kindlasti igas riigis sarnaselt, vaid võib riigiti erineda nt poliitilise konteksti tõttu.

Samuti võib majanduslik hääletamine muutuda olulisel määral ka ajas. Nt 1990 langes läänes inflatsiooni osakaal ning olulisemaks hääletamist mõjutavaks teguriks jäi suuresti vaid tööpuudus (Evans, 2004, 141). Tänapäeval on inflatsioonimäära roll majanduslikus hääletamises taas tõusnud. Lisaks on majandusliku hääletamise uuringud saanud uut hingamist just viimastel aastatel, kuna läänes alguse saanud olulise majanduskriisi ajal, kus valitsusparteid oleksid teoreetiliselt pidanud hääli pigem kaotama, suutsid paljud valitsusparteid Euroopas oma edu korrata ja valitsusse püsima jääda.

Majanduslikku hääletamist Euroopa Parlamendi valimistel on siiani veel küllaltki vähe uuritud (Carrubba & Timpone, 2005). Suuremat kajastust on pälvinud pigem EP kui teisejärguliste valimiste põhjuste uurimine (Adshead & Hill, 2005; Auers, 2005; Bruter, 2005; Cutler, 2008; Hix & Marsh 2007). Teisejärgulisteks võib EP valimisi nimetada suuresti selle tõttu, et valimiste järel tavapärast valitsust ei moodustata, mille tulemusena valitsusparteid kaotavad sageli olulisel määral hääli.

Antud uurimuse peamine eesmärk on uurida, kas ja kui palju mõjutab inimeste majandusliku olukorra tõlgendamine nende toetust valitsuses olevatele parteidele EP valimistel. Uurimissubjektiks on võetud kõikide ELi liikmesriikide kõik valitsusse kuuluvad parteid, mitte ainult peaministripartei või rahandusministri partei, kuna on küllaltki keeruline omistada majanduse olukorra eest vastutust vaid ühele valitsuspartele. Lisaks on mõõdetud just valitsuspartei toetust valimistel, mitte valitsuspartei populaarsust küsitlusuuringutes.

Testimaks majandusliku hääletamise teooriat, võib välja tuua kaks peamist empiirilist metodoloogilist lähenemist. Esimene hõlmab endas analüüsi, mis keskendub agregeeritud tasandi majandusnäitajatele, näiteks keskmine palk, inflatsioon või tööpuudus. Teine lähenemine keskendub indiviidide majandusliku olukorra tunnetusele, mida mõõdetakse küsitlusuuringutega (Blount, 1999; 505). Teisisõnu ei panda rõhku mitte majanduslikele näitajatele ega nende tõlgendamisele, vaid sellele kuidas inimesed majanduse olukorda tajuvad ja enda jaoks tõlgendavad. Antud uurimusega ongi soovitud uurida indiviidi majanduslikku käitumist EP valimistel. Tööga tahetakse näidata, et majanduslikud tingimused ja nende tajumine mõjutavad indiviidi

valimisotsust – s.t hääletamist valitsusse kuuluvate parteide või mittevalitsusparteide poolt. Indiviidi hoiakute mõõtmiseks on kasutatud 2009. aasta *European Election Survey* küsitlusandmeid.

2009. aastal valitses peaaegu üle kogu Euroopa veel tugev majanduskriis, mille tulemusena tõusis ELi liikmesriikides hüppeliselt tööpuudus (nt 2009. aasta alguses tõusis tööpuudus Hispaanias lausa 16,4%-ni) ning tugevalt aeglustus majanduskasv (2009. aasta I kvartalis oli 27 ELi liikmesriigi keskmine SKP kasv -4,9%). Selle tulemusena peaks majanduslik hääletamine 2009. aasta EP valimistel küllaltki selgelt välja tulema ning valitsusparteid oluliselt karistatud saama.

Antud uurimus on jaotatud neljaks osaks. Esimeses osas keskendutakse Euroopa Parlamendi valimistele. Suuresti vaadeldakse põhjuseid, miks valijad kalduvad EP valimistel valitsusparteid karistama ja mis tingib karistuse ulatuse. Töö teine suurem teoreetiline peatükk keskendub majanduslikule hääletamisele, tuues senise kirjanduse põhjal välja majanduslikku hääletamist puudutavad peamised debatid ja küsimused, näiteks peamised häält mõjutavad majanduslikud tegurid, valija majanduslik informeeritus, indiviidi majanduslikud valikud ning valitsuse vastutus majanduse eest. Kolmandas peatükis tuuakse kajastust leidnud teooria põhjal välja empiirilistelt testitavad hüpoteesid ja meetodika, kuidas hüpoteese töös testitakse. Neljanda ehk viimase peatüki eesmärk on keskenduda juba konkreetsetele empiirilistele tulemustele. Teisisõnu on uuritud, millise mõjuga on indiviidi majandusliku olukorra tunnetus tema parteivalikul EP valimistel.

1. Valitsusparteide karistamine Euroopa Parlamendi valimistel

Esimese peatüki eesmärk on anda lühidalt taustinfot EP valimiste protsessist ja tuua välja põhjuseid, miks valija jaoks mängivad EP valimised teistsugust rolli kui rahvusparlamendi valimised. Järgnevalt ongi ära toodud lühiülevaade EP valimistest, keskendudes peamiselt EP valimiste reeglitele ja institutsionaalsetele aspektidele. Seejärel on kirjeldatud EP valimiste kui teisejärguliste valimiste peamisi tunnuseid ning seda, mille poolest erinevad need rahvusparlamendi valimistest. Selleks tuginetakse peamiselt Reifi & Schmitti (1980) artiklile *Nine Second-Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results*. Viimaseks on ära toodud tegurid, mis mõjutavad valitsusparteide karistamise ulatust EP valimistel.

1.1 EP valimissüsteem

Iga viie aasta järel valitavat Euroopa Parlamenti on rahvas otse valinud alates 1979. aastast. Euroopa Parlamendi näol on tegemist ainsa otse valitava üleeuroopalise institutsiooniga, mis esindab ja kaitseb praeguseks ligikaudu 500 miljoni Euroopa Liidu kodaniku huve. Parlamenti valitavate saadikute arv muutub pidevalt ning seda peamiselt kas ELi lepingutes tehtavate muudatuste tõttu (Nice'i lepingu järgi 736 liiget vs 751 Lissaboni lepingu järgi) või uute liikmesriikide liitumise tulemusel (ametlikult on alates 1. juulist 2013 uusim liige Horvaatia). Iga riigi saadikute arv on reeglina proportsionaalne selle riigi rahvaarvuga, jäädes hetkel vahemikku 6 (Eesti, Küpros, Luksemburg, Malta) kuni 99 saadikut (Saksamaa). Tänu Euroopa Parlamendis kehtivale saadikute miinimumesindatusele on väikeriikide nagu Malta, Küprose, Luksemburgi või Eesti esindatus ühe inimese kohta suurriikidega võrreldes oluliselt parem. Nii näiteks on Eesti esindatus ühe elaniku kohta koguni 3,8 korda suurem kui Saksamaal (Kovalenko & Veebel, 2013).

Täielikult ühtne üleeuroopaline valimissüsteem Euroopa Liidul aga puudub, mille tõttu on liikmesriikidel ka võrdlemisi vabad käed kujundamaks see oma äranägemise järgi.

Seda muidugi tingimusel, et riigid täidavad vabade proportsionaalsete valimiste nõuet (*European Parliament, About Parliament*). Proportsionaalsed valimised annavad ka väikestele ja äärmuslikele parteidele võimaluse saada parlamenti valituks. Valimisringkondade arv (enamikus liikmesriikides üks ringkond, v.a Belgias, Prantsusmaal, Suurbritannias ja Iirimaa) ning valimiskünnis (ei tohi ületada 5%) on jäetud aga liikmesriikide enda otsustada. Samuti võivad liikmesriigid valida vastavalt oma traditsioonidele ka kindla valimiskuupäeva, mis tavaliselt jääb siiski juuni esimesse nädalasse (2009 toimusid valimised vahemikus 4.– 7. juuni).

Lisaks ühtsele valimissüsteemile puuduvad EP valimistel ka üleeuroopalised parteid, mis kandideerivad parlamenti. Selle asemel võistlevad valimisvõidu pärast 27 riigi rahvusparteid, mida on praeguseks üle 170 (Hix, Noury & Roland, 2009; 821). Parteide liikmed liituvad valituks osutudes transnatsionaalsete poliitiliste fraktsioonidega, kuhu enamik parteisid kuuluvad (käesoleva töö kirjutamise ajal on Euroopa Parlamendis seitse poliitilist fraktsiooni). Teisisõnu, Euroopa Parlament koosneb ühtekokku seitsmest poliitilisest perekonnast, kes teoreetiliselt konkureerivad parlamendikohtadele: Euroopa Liberaalid (ALDE), Euroopa Rohelised (Greens-EFA), Euroopa Rahvapartei (EPP-ED), Euroopa Sotsiaaldemokraadid (S&D), Euroopa Ühendatud Vasakpoolsete ja Põhjamaade Roheliste Vasakpoolsete liitfraktsioon (EUL-NGL), Iseseisvus/Demokraatia Fraktsioon (IND/DEM) ning Euroopa Konservatiivid ja Reformistid.

Kuigi EP valimistel osalevad needsamad parteid, mis konkureerivad ka siseriiklikel valimistel, kipuvad valijate eelistused ja tulemused EP valimistel sageli oluliselt erinema rahvusparlamendi valimistulemustest. Adshead ja Hill (2005; 537-538) tõid ELi 15 vana liikmesriigi 2004. aasta EP valimiste kohta välja neli peamist tähelepanekut, mis eristasid neid rahvusparlamendi valimistest. Need tähelepanekud on EP valimistele ka küllaltki iseloomulikuks saanud. Esiteks, EP valimistel on oluliselt madalam valimisaktiivsus, mis on alates esimestest valimistest 1979 igal järgneval langenud. Teiseks, EP valimised näitasid tugevat valitsuspartei vastasust. Kolmandaks, Euroopa Liidu vastaste parteide hääle osa oluline kasv. Neljandaks, EP valimistel saatis edu pigem parempoolseid ja tsentristlikke parteisid. Järgnevalt ongi ära

toodud peamised põhjused, miks valija hääletab võrreldes rahvusparlamendi valimistega EP valimistel teisiti.

1.2 Miks valija valib EP valimistel teisiti?

Demokraatlikes riikides on sagedane olukord, kus inimesed hääletavad erinevatel valimistel erinevate kandidaatide poolt (Carrubba & Timpone, 2005; 261). Euroopa Parlamendi valimistel on tavaks saanud, et inimesed kalduvad valitsusparteid võrreldes eelnevate rahvusparlamendi valimistega karistama, hääletades pigem opositsioonierakondade poolt. Põhjus, miks inimeste parteiline valik kaldub teisejärgulistel valimistel esmastest tunduvalt erinevaks, on siiani täpselt uurimata (Carrubba & Timpone, 2005; 264). Nn tsükliefekti kõrval võib üheks võimalikuks põhjuseks lugeda valitsuse suutmatust tagada majanduse edukas toimimine, mille tõttu annab valija märku, et valitsuse poliitikaga ei olda rahul.

Lihtsaim seletus, miks valija hääletab EP valimistel teisiti kui rahvusparlamendi valimistel, on valija soov näha erinevates institutsioonides teisi poliitikuid või on lihtsalt aja jooksul valija eelistused muutunud. Carrubba ja Timpone (2005; 264) leiavad siiski, et inimesed ei osale EP valimistel sageli mitte huvist Euroopa Liidu tegemiste vastu, vaid pigem kasutatakse seda kui võimalust näidata valitsusparteid, et nende tegevusega ei olda hetkel rahul. Selle tõttu esineb EP valimistel väga sageli valitsuse karistamist (Adshead & Hill 2005; Auers, 2005; Bruter, 2005; Carrubba & Timpone, 2005; Hix & Marsh, 2007). Olulist seletust, miks EP valimiste tulemused kipuvad rahvusparlamendi omadest erinevaks, pakub teisejärgulise rahvusliku valimise tees (*second-order national elections*) (Reif & Schmitt; 1980). Reif ja Schmitt (1980) eristasid esmastest valimistest (*first-order elections*), milleks on peamiselt rahvusparlamendi valimised, teisejärgulised valimised. EP valimisi nimetasid nad teisejärgulisteks valimisteks peamiselt kolmel põhjusel: 1) tegemist on siseriiklike valimistega, kus kandideerivad liikmesriikide rahvusparteid, 2) võrreldes rahvusparlamendi valimistega on valija jaoks Euroopa Parlamendi valimistel oluliselt vähem kaalul, kuna valimiste järel valitsust ei moodustata ning 3) valija karistab valitsuses

olevaid parteisid. Järgnevalt on lühidalt kirjeldatud nimetatud kolme teisejärgulise valimise tunnust.

Esiteks, tegemist on siseriiklike valimistega. Nagu öeldud, puuduvad EP valimistel Euroopa tasandi parteid või poliitilised moodustised, kes omavahel võistleksid. Valimistel kandideerivad ikka riikide oma parteid, kes võistlevad omavahel ka rahvusparlamendi valimistel. Teisejärgulisteks muudab EP valimised aga asjaolu, et valimiste järel ei moodustata valitsust, nagu seda tehakse rahvusparlamendi valimistel. Selle tõttu ei lähe EP valimised valijale sageli ka nii palju korda (Hix & Marsh, 2007; 496). Seda näitab ilmekalt ka oluliselt madalam valimisaktiivsus rahvusparlamendi valimistega võrreldes. Hix ja Marsh (2007) täheldasid, et langev valimisaktiivsus käib käsikäes ka kasvava ELi ning selle edasise integratsiooni vastasusega. Lisaks on valimisaktiivsus langenud just uute liikmesriikide tõttu, kus inimestel puudub veel harjumus valida Euroopa Parlamenti (madalama valimisaktiivsusega riigid 2009. aasta valimistel: Slovakkia 19,63%; Leedu 20,54%; Poola 24,53%).

Teiseks, kuna EP valimiste järel valitsust ei moodustata, panustavad tihti ka parteid valimistesse ja valimiskampaaniasse oluliselt vähem aega ja raha. Erakondade ja poliitikute peamine eesmärk on siiski võita rahvusparlamendi valimised, mis tagaks neile ka riigis otsese võimu. Seega on EP valimised oma olemuselt tugevalt rahvusparlamendi valimiste varjus. Sageli ei tugine ka erakondade kampaania mitte Euroopa jaoks olulistele küsimustele, vaid keskendutakse enamjaolt siiski rahvuslikele probleemidele (Ehin & Solvak, 2012; 272). Põhjus selleks võib peituda valijate vähestes teadmistes ja huvis Euroopa Liidu ning selle institutsioonide tegemiste vastu. Nt vastas 2011. aastal Eurobaromeeter 75. järgi koguni 49% eurooplastest, et nad ei tea, kuidas Euroopa Liit toimib (Eurobarometer 75, 2011). Selle tõttu on ka parteidel valimiskampaaniat tehes tunduvalt lihtsam ja mõttekam keskenduda pigem siseriiklikele probleemidele.

Euroopa Parlamendi ja üldse teisejärgulistel valimistel (ka kohalike omavalitsuste valimistel) on tavaks saanud valitsusparteide häälte kaotus opositsiooni- ning väikeparteidele. EP valimistel ei ole küll otsest mõju rahvusparlamendile, kuid valijad võivad

seada võtta kui võimalust mõjutada valitsuse hetkelist poliitikat ja sellega järgmisi rahvuslikke valimisi. Parteide ja eriti just valitsusparteide jaoks pakuvadki teisejärgulised EP valimised inimeste tagasisidet hetkelise jõudude vahekorra kohta poliitikas. Tegemist on seega väärtusliku infoga valmistumaks ette tulevasteks rahvusparlamendi valimisteks. EP valimised annavad valijatele võimaluse valida pigem siiralt (*voting with the heart*) kui strateegiliselt (*voting with the head*), kuna valimiste järel valitsust ei moodustata, mille tõttu on ka valimiste kaal väiksem ja valija ei pea niivõrd muretsema tagajärgede pärast. Teisisõnu hääletatakse parteide poolt, mis on inimeste tegelikele poliitilistele vaadetele lähemal. Esmastel valimistel hääletavad inimesed pigem suure ja tugeva partei poolt, mis on nende vaadetele lähim. Teisejärgulistel valimistel antakse aga tihti hääl mõnele väiksele või uuele erakonnale, kuna nende valimiste kaal on väiksem ja inimene saab toetada oma tegelikke vaateid (Kousser, 2004; 5). Samuti on EP valimistel sagedane ka protestihääletamine (*voting with the boot*), kus inimene on täielikult poliitilise süsteemi vastane, olles pettunud nii valitsuses kui ka parteipoliitikas (Ehin & Solvak, 2012; 273). See on ka üks peamisi põhjuseid, miks suuremad parteid kaotavad EP valimistel hääli just väikestele ja äärmuslikele erakondadele ning üksikkandidaatidele (Hix & Marsh, 2007; 496). Nt kogus 2009. aasta EP valimistel Indrek Tarand üksikkandidaadina Eestis koguni 25,81% häältest. Samuti oli edukas ka nt paremäärmusliku ideoloogiaga Rahvusriinde partei (*Front National*) Prantsusmaal, saavutades EP-s kolm kohta (*European Election Database*).

1.3 Valitsusparteide karistamise ulatus

Valitsusparteide toetuse muutust kahe parlamendivalimiste vahel toimuvat EP valimistel peegeldab populaarsuse tsükkel (*popularity curve*) (Dinkel, 1977; Miller & Mackie, 1973; Tufte, 1975; Stray & Silver, 1983). On täheldatud, et valitsuse populaarsus kahe parlamendivalimise vahel liigub tavaliselt mööda eeldatavat joont (Kousser, 2004; 4). Selle teooria järgi on valitsuse populaarsus tavaliselt suurim vahetult pärast rahvusparlamendi valimisi, mil parteid naudivad veel suhteliselt kõrget toetust (*honeymoon period*). Pärast seda hakkab valitsusparteide toetus järjest langema,

kuna rahvas muutub teostamata valimislubaduste tõttu sageli rahulolematuks, ja saavutab oma miinimumi kahtede valimiste vahel. Mida lähemale jõutakse järgnevatele parlamendivalimistele, seda rohkem hakkavad ka valitsusparteid oma populaarsuse eest võitlema. Selle tõttu kasvab valitsusparteide toetus, mis seletab ka valitsusparteide valimisvõitu mitmetel järjestikustel parlamendivalimistel. Kousser (2004; 8) jagabki selle järgi valimistsükli kolmeks, kus esimene periood kestab 12 kuud pärast rahvusparlamendi valimisi ning kolmas periood 12 kuud enne järgmisi parlamendivalimisi (teine periood jääb seega täpselt esimese ja kolmanda vahele). Alates 1994 kuni 2004 on valitsusparteide häälte kaotus EP valimistel, mis jäid esimesse ajaperioodi, olnud keskmiselt 3,1%. Teises perioodis oli häälte kaotus kasvanud juba 8,6%-le ning vahetult enne uusi valimisi olid kaotusnumbrid kahanenud 5,6%-le. Seega võib öelda, et EP valimiste ajastus mängib valitsusparteide toetuses olulist rolli. Siiski jääb õhku küsimus, mis põhjustel valitsusparteid EP valimistel karistatakse.

Lisaks EP valimiste ajastusele mõjutab valitsusparteide karistuse ulatust ka riigi majanduslik olukord EP valimiste ajal (Kousser, 2004; 9). Valija jaoks olulisemateks majandusnäitajateks peetakse SKP kasvu, tööpuudust ning inflatsioonimäära. Näiteks selgus Kousseri (2004; 19) uuringus, et vahemikus 1994–2004 kaotasid valitsuses olevad parteid EP valimistel 1,18% häält iga 1% tööpuuduse kasvu juures. Siinkohal on aga olulisem just retrospektiivne hinnang majanduse muutumisele, mitte niivõrd keskendumine absoluutsetele näitajatele. Näiteks ei oleks aus karistada valitsusparteid 10%-se inflatsioonimäära tõttu EP valimiste ajal, kui valitsuse moodustamise ajal oli antud näitajaks riigis 14%. Ehk vaadata tuleks pigem valitsuse hakkamasaamist majanduse edendamiseks. Järgnevas peatükis ongi keskendunud lähemalt majanduslikule hääletamisele ja küsimusele, kuidas majanduslik olukord mõjutab valija häält valimistel.

2. Majanduslik hääletamine

Uurimuse teise peatüki eesmärk on keskenduda peamiselt majandusliku hääletamise (*economic voting*) teooriale, tuues sellel teemal välja eelnevalt erinevate autorite kajastatud olulisemad debatil ja probleemid, mis on siiani kirjanduses kesksel kohal. Vaatluse all on sellised valija hääletusotsust mõjutavad faktorid nagu majanduslikud tingimused (nt inflatsioon ja tööpuudus), majanduslik informeeritus, vastutus majandusliku olukorra eest ning indiviidi majanduslik taju.

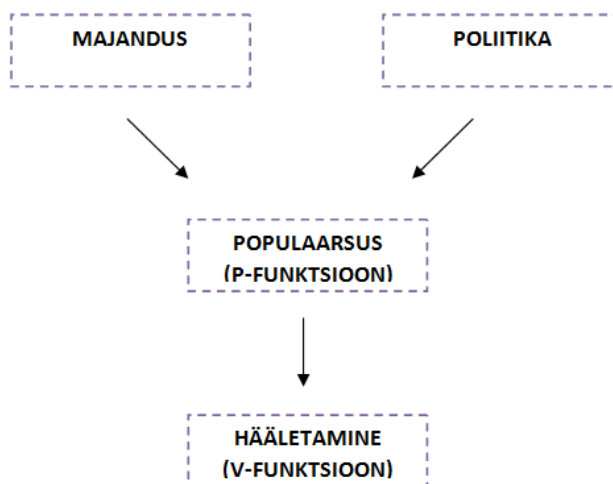
2.1 Majanduslik hääletamine ja valitsusparteide toetamine

Rääkides majanduslikust hääletamisest on oluline kõigepealt seletada lahti mõiste ja selle idee. Majanduslik hääletamine on valdkond, mis seob omavahel nii majanduse kui ka politoloogiat (Lewis-Beck & Paldam, 2000; 113). Majanduslik olukord ja majanduse areng – eriti tööpuudus, inflatsioon ja majanduskasv – mõjutavad oluliselt seda, kas valija hääletab valimistel valitsus- või mittevalitsuspartei poolt (Downs, 1957; Fiorina, 1981; Key, 1966). Majandusliku hääletamise analüüs sai hoo sisse peamiselt tänu Downsi (1957) teosele *An Economic Theory of Democracy*, kus ta seostas majanduslikku hääletamist ratsionaalse valiku teooriaga, sõnastades ootuse, et invidiid valib selle partei, kes pakub talle eeldatavalt suurimat kasu. Majanduslikku hääletamist ongi selle tõttu tugevalt seostatud ratsionaalse valiku teooriaga (Aidt, 2000; Downs, 1957; Fiorina, 1976). Ratsionaalsus on siiski vaid majandusliku hääletamise algmudeliks.

Valimistel edu saavutamiseks on oluline faktor parteide ja poliitikute populaarsus, mis sõltub aga suuresti riigis valitsevast olukorrast, eriti just majandusest ja valitsuse poliitikast. Valitsuse toetust seletataksegi VP-funktsiooni (*VP-function*) kaudu, mis kujuneb majanduslikust olukorrast ja valitsuse poliitikast (joonis 1). VP-funktsiooni tulemus on seega nii valitsuse populaarsus (*P-popularity*) kui ka valitsusparteidele valimistel antav hääl (*V-vote*). VP-funktsioon eeldab, et valitsuse poolt hääletamine või valitsuse populaarsus küsitlusuuringutes sõltub eri asjaoludest, näiteks majandusest,

poliitikast ja/või valitsuse tööperioodil juhtunud sündmustest (Evans, 2004; 122). Siinne töö keskendub aga vaid VP-funktsiooni majanduslikule poolele: kui palju mõjutavad majanduslikud tingimused valitsusparteide toetust EP valimistel?

Joonis 1. VP-funktsioon

Allikas: Evans, 2004; 122¹

VP-funktsiooni ja majanduslikku hääletamist hakati kirjanduses laiemalt käsitlema ligikaudu 40 aastat tagasi. Peamiseks ideeks on seletada inimeste toetust ametis olevale valitsusele majanduslike ja poliitiliste muutujate kaudu, põhinedes valimistel antavatel häätel ja populaarsusküsitlustel (Nannestad & Paldam, 1994; 213). Selle järgi sõltub valitsuse toetus oluliselt riigis valitsevatest majanduslikest tingimustest: majanduslikult raskematel aegadel toetus valitsusparteidele eeldatavalt langeb ning headel aegadel toetus vastupidiselt suureneb. Sellest tulenevalt peaks inimeste toetus valitsusele kõikuma vastavalt majanduse käekäigule.

Samas on Mueller (1970) ning Bloom ja Price (1975) leidnud, et seos majanduse käekäigu ja valitsusparteide valimisedu vahel ei ole alati sümmeetriline, vaid seda iseloomustab asümmeetria (*grievance asymmetry*). Asümmeetrilise toetuse idee seisneb selles, et valitsus kipub majanduslikult kehvematel aegadel kaotama rohkem toetust, kui

¹ Joonise ülesehitus aine 'Valimisuuringud' loengumaterjalist, Tartu Ülikool. Liisa Talving, 2012.

võidab headel aegadel (Bloom & Price, 1975; Mueller, 1970). Edukamatel aegadel domineerivad parteivalikus lühiajalised probleemid (nt poliitilised skandaalid või valitsuskriisid), mis mõjutavad valimiskäitumist. See seletab, miks valitsused kaotavad hääli ka majandusliku õitsengu perioodil. Üleüldse on küllaltki tavaline, et ametis olev valitsus kipub olenemata majanduse käekäigust järgnevatel valimistel hääli pigem kaotama (Powell & Whitten, 1993; 398). Kokkuvõtvalt võib öelda, et majanduslik hääletamine esineb tugevamalt just majanduslikult keerulisematel perioodidel või lausa kriisiaegadel.

Majandusliku hääletamise teooria põhineb seega suuresti valitsuse premeerimise/karistamise teesil. Kui valitsuse poliitika tulemused on näiteks madal tööpuudus ja stabiilsed hinnad, siis premeeritakse valitsusparteid valimistel nende poolt hääletades. Kui aga majandus kannatab kõrge tööpuuduse ja inflatsiooni all, kaotavad valitsuserakonnad hääli ning opositsioonierakonnad võivad loota suuremale edule (Chapell & Veiga, 2000; 185). Mõnikord valitsused keskenduvadki lühiajalistele majanduslikele eesmärkidele (nt tööpuuduse ja inflatsiooni vähendamine) ning teevad majanduspoliitilisi valikuid ja investeeringuid, lähtudes konkreetsest valimistsüklist, mitte pikaajalistest majanduslikest eesmärkidest (Loone, 2012). Seda just eesmärgiga tagada valimistel suurem valija toetus. Seega mõjutavad valija käitumist oluliselt just kiirete tulemustega lühiajalised majanduslikud näitajad, nagu tööpuudus või inflatsioon, millest on lähemalt juttu järgnevas alapeatükis.

2.2 Inflatsioon ja tööpuudus

Makroökonomilistest näitajatest, millele valija majanduslikus hääletamises olulist rõhku paneb, on kirjanduses siiani enim kõlapinda leidnud nn suur kaksik (*'The Big Two'*) ehk inflatsioon ja tööpuudus (Chapell & Veiga, 2000; Novak-Lehmann, Otter & Roth, 2011). Teisisõnu, valija karistab valitsust enim just kõrge tööpuuduse ja inflatsiooni korral. Need indikaatorid muutuvad ajas küllaltki kiiresti ning inimesed tunnetavad neid ka enda peal, nt kui hinnad tõusevad või kui inimene kaotab töö. Lisaks on tegemist ka valitsuse lühiajaliste majanduslike eesmärkidega, mida on võimalik

otseselt mõjutada (maksupoliitika või töökohtade loomine). Seega on need kaks peamist indikaatorit, millele valija kõige tõenäolisemalt reageerib, hinnates majandust (Evans, 2004; 126). Eurobaromeeter 78 järgi pidas 2012. aastal koguni 48% eurooplastest oma riigis kõige olulisemaks probleemiks just tööpuudust, millele järgnes riigi üldine majanduslik olukord 37%-ga (Eurobarometer 78, 2012). Nendele kahele järgnesid omakorda hinnatõus ning inflatsioon, mida pidas oluliseks 24% vastanutest. Tööpuudusele ja inflatsioonile lisaks peetaksegi viimasel ajal oluliseks häält mõjutavaks näitajaks ka riigi majanduskasvu, mida tavaliselt mõõdetakse SKP tasemega (Novak-Lehmann, Otter & Roth; 2011). Teiste makromajanduslike näitajate (näiteks valitsuse võlg või tasakaalus eelarve) erilist mõju valija majanduslikule käitumisele siiani täheldatud ei ole (Novak-Lehmann, Otter & Roth; 2011).

Samas ei peeta valitsusi aga alati üheselt inflatsiooni ja tööpuuduse eest vastutavaks. Traditsiooniliselt on madalat inflatsioonimäära peetud parempoolsete ning tööpuuduse vähendamist vasakpoolsete erakondade prioriteediks (Evans, 2004; 130). Seega on ka vastutus vastavalt jagunenud: parempoolseid erakondi karistab valija rohkem kõrgema inflatsiooni tõttu ning vasakpoolseid pigem kõrgema tööpuuduse pärast. Eelnevat arvesse võttes võib välja tuua ka kolm tüüplähenumist, kuidas valitsused võivad seoses kõrge inflatsiooni ja tööpuudusega häáli kaotada (Loone, 2012):

- 1) Vastutuse hüpotees (*responsibility hypothesis*), mille kohaselt valitsused kaotavad toetust kõrge tööpuuduse ja kõrge inflatsiooni tõttu ning võidavad madala tööpuuduse ja madala inflatsiooni korral.
- 2) Klientistlik hüpotees (*clientele hypothesis*), mille kohaselt valijad annavad märku, et soovivad võimu otsestelt teostajatelt rohkem pingutusi tööpuuduse ja inflatsiooniga tegelemaks: sellisel juhul vasakpoolsed parteid saavad nii valitsuses kui ka opositsioonis toetust juurde kõrge tööpuuduse ajal ning parempoolsed parteid võidavad kõrge inflatsiooni korral.
- 3) Kompetentsieelise hüpoteesi (*salient goal hypothesis*) puhul kaotavad parteid häáli olukorras, kus eeldatakse, et nad võiksid olla kompetentsemad ehk vasakpoolsed kaotavad kõrge tööpuuduse ning parempoolsed kõrge inflatsiooni korral.

2.3 Valija majanduslik informeeritus

Majandusliku hääletamise keskseks teesiks on, et valija peab valitsust riigi majanduse eest vastutavaks, mis omakorda tähendab, et valijatel on ka kindlad majanduslikud vaated ning ülevaade majanduse hetkeolukorrast (Evans, 2004; 133). See viibki küsimuseni, kui palju valijad üldse teavad ning on informeeritud riigi majanduslikest näitajatest, mis nagu juba öeldud, mõjutavad valimistel sageli valija otsust.

Varasemad uurimused (Lewis-Beck & Paldam, 2000; Mueller, 1970; Nannestad & Paldam, 1994) on leidnud, et valija on küllaltki lühinägelik ehk majandusliku olukorra pärast süüdistatakse valitsust küllaltki lühiajalise hinnangu põhjal. See, kui palju tegelikult valijad aga majanduslikke muutusi jälgivad ning kui palju on neil infot ja teadmisi majanduslike näitajate analüüsimiseks, sõltub muidugi nii vaadeldavast riigist kui ka konkreetsest majanduslikust olukorrast. Conover, Feldman ja Knight (1986) leidsid oma uurimuses, et USA Wisconsinis osariigi elanikud teavad küllaltki vähe nii tööpuuduse, inflatsioonimäära kui ka riigi üldise majandusliku olukorra muutustest (Garand & Holbrook, 1996; 352). Sarnaste tulemusteni jõudsid ka Blendon et al. (1997), uurides 1996. aastal USA kodanike majanduslikku informeeritust, ning leidsid, et kõigest üks inimene kaheksast eksis ainult poole protsendiga, hinnates inflatsiooni- ja tööpuuduse määra (Aidt, 2000; 358). Ainult 42% vastanutest teadis, et USA majandus oli võrreldes viie aasta taguse ajaga kasvanud. 37% inimestest teadis, et töötuse määr oli langenud ning 16%, et inflatsioonimäär on sama perioodi jooksul vähenenud. Lisaks majanduslikele näitajatele teati vähe ka majanduse toimimisest. Vaid kolmandik inimestest teadis, et tarbijahinnaindeks on kõige tavalisem inflatsiooni mõõtmise indikaator, või kes üldise vastutab riigi rahanduspoliitika eest. See tõestab ilmekalt, et keskmine kodanik teab vähe makromajanduslikest näitajatest nagu inflatsiooni- ja tööpuuduse määr või SKP tase.

Valija vähest või ebapiisavat majanduslikku informeeritust võib kindlasti pidada agregeeritud tasandi majandusliku hääletamise uurimuse üheks oluliseks puuduseks. Garand ja Holbrook (1996) leiavad, et ebatäpsus majandusliku olukorra tõlgendamisel võib oluliselt mõjutada majanduse hindamist ja sellega seoses ka majanduslikku

hääletamist (Garand & Holbrook, 1996; 357). Nad leiavad, et kui valijal on väärarusaam makromajanduslikest näitajatest ning seejärel tõlgendab ta seda otseselt oma parteiliseks valikuks, siis selle tulemusena võib valimistulemusi mõjutada ebatäpne informatsioon, eriti kui see on suunatud mõne kandidaadi või partei vastu. Seega on oht, et valija süüdistab majanduse languses valet parteid, mille tulemusena karistatakse valimistel valet erakonda.

Inimeste ebapiisavat informatsiooni põhjendab Downs (1957) ratsionaalse valiku teooriaga, kus individid selle asemel, et hoida end pidevalt kursis keeruliste ja detailsete makromajanduslike näitajatega, kasutab pigem märksõnu või lühiinformatsiooni (*cues*) nagu näiteks parteiline identifitseerimine, arvamusiidrite arvamused, ajakirjanike nõuanded jne, mis on kergemini ning väiksema vaevaga kättesaadavad ja omandatavad (Downs, 1957). Lühiinformatsioon on valijale kindlasti kasulik, kuna nii omandatakse summeeritud kujul olulist informatsiooni poliitilisest ja majanduslikust keskkonnast väiksema aja ja vaevaga. Sanders (2000) ning Aidt (2000) leidsidki oma uurimustes, et kuigi valijatel on täpsetest makromajanduslikest näitajatest suhteliselt hägune ning ükskõikne ettekujutus, leidub siiski palju inimesi, kes hangivad piisavalt vajalikku informatsiooni majanduse kohta ja teavad tänu sellele ka riigi üldist majanduslikku seisundit üllatavalt hästi, et teha valimistel enda jaoks sobivaim otsus.

Garand ja Holbrook (1996) leiavad, et makromajanduslikud näitajad ongi rohkem nähtavad neile, kellel on majanduslike probleeme ehk kes on majanduslikult ohustatud (Garand & Holbrook, 1996; 354). Kui vaadata majanduslikku informeeritust sotsiaaldemograafilistest ja sotsiaalmajanduslikest aspektidest lähtuvalt, siis leidsid Batchelor ja Jonung (1986), et keskealised, keskmisest haritumad ja kõrgema sissetulekuga inimesed on nii tööpuudusest kui ka inflatsioonist paremini informeeritud (Aidt, 2000; 359). Keskealistel ja rikkamatel inimestel on noortega võrreldes üldiselt parem tööturutunnetus ja -kogemus ning seega ka täpsem ja objektiivsem informatsioon majandusest. Seega näitavad agregeeritud tasandi uurimused majanduslikust hääletamisest inimeste vähese informeerituse tõttu sageli vaid üldist seost majanduse ja hääletamise vahel, mitte aga ei kirjelda individide käitumismustreid valimistel.

2.4 Indiviidi majanduslik hääletamine

2.4.1 Riigi vs indiviidi enda majanduslik olukord

Indiviidi valikutes baseerub seos majanduslike tingimuste ja parteivaliku vahel peamiselt kahel põhimõttel: riigi või indiviidi enda majandusliku olukorra hinnangul (Garand & Holbrook, 1996; Kinder & Kiewiet, 1979; Lewis-Beck, 1988). Esiteks, inimesed seovad enda majandusliku olukorra otsusega, millise partei poolt valimistel valida (*pocketbook voting*) või teiseks, inimesed tunnetavad riigi üleüldist majanduslikku olukorda ehk kuidas valitsus on majandusega hakkama saanud, ning otsustavad selle järgi, kas hääletada valimistel valitsuspartei või mittevalitsuspartei poolt (*sociotropic voting*). Üks peamisi ideesid indiviidi majanduslikus käitumises seisnebki küsimuses, kas määravam on indiviidi enda või riigi üldine majanduslik olukord. Selle küsimuse tõstatasid Kinder ja Kiewiet (1979) ning see on jäänud üheks keskseimaks probleemiks majandusliku hääletamise indiviidi tasandi uuringutes (Nannestad & Paldam, 1997; 119).

See, kas valija jälgib valides pigem enda või riigi üleüldist majanduslikku seisu, sõltub suuresti aga konkreetsest majanduslikust keskkonnast. Kinder ja Kiewiet (1979) leidsid, et USA väga individualistlikus ühiskonnas, kus võiks arvata, et inimesed hääletavad lähtuvalt isiklikust heaolust, pidasid valijad olulisemaks hoopis riigi üldist heaolu. Vastupidise näitena leidsid Nannestad ja Paldam (1993), et Taanis, mis on tuntud oma kollektiivse heaolu poolest, kaldusid valijad hääletama hoopis oma isiklikust heaolust lähtuvalt. Näilist vastuolu kahe olukorra puhul võib seletada asjaoluga, et ameeriklased, kes on küllaltki individualistlikud, süüdistavad enda kehvemas majanduslikus olukorras pigem iseennast kui teisi ning seega ei nähta valitsust peamise süüdlasena ega ka karistata seda valimistel häälest ilmajätmisega. Siiski peetakse valitsust vastutavaks riigi üleüldise majandusliku olukorra eest, mis peaks aja jooksul üle kanduma ka indiviidi heaolule. Taanis, kus on vastupidiselt kollektiivne heaoluühiskond, peavad inimesed oluliseks, et riik hoolitseks iga inimese heaolu eest ning kaitseks majanduslikult keerulistel aegadel neid tagasilöökide eest (Nannestad & Paldam, 1994; 228).

Kui lähtuda puhtalt ratsionaalse valiku teooriast, peaks valija valitsust hindama, vaadates pigem enda finantsolukorda, mitte riigi üldist heaolu. Sellegipoolest on Nannestadi ja Paldami uurimus, mis tuvastas Taani valimistel isikliku heaolu suurema osakaalu, üks vähestest omataolistest ning enamik uurimusi toetab siiski Kinderi ja Kiewieti arvamust, et inimesed arvestavad valimistel pigem riigi üldist heaolu (Lewis-Beck & Paldam, 2000; 113). Seega võib oletada, et inimesed saavad aru, et valitsuse poliitika prioriteet on edendada siiski riigi majandust tervikuna, mitte indiviidi personaalset majanduslikku olukorda. Lisaks on riigi majandusel ka oluliselt pikemaajalisem potentsiaal ja aja möödudes mõjutab see ka indiviidi personaalset majanduslikku heaolu.

2.4.2 Retrospektiivsed vs prospektiivsed hinnangud

Teine keskne küsimus individide valimismustri uurimisel on, kas valija teeb valimistel oma valiku, lähtudes valitsuse mineviku tegemistest või vaadates pigem tulevikku (Evans, 2004; Fiorina, 1981; Key, 1966). Otsus sõltub muidugi paljuski informatsiooni olemasolust ehk kui inimene ei ole näiteks kursis partei valimisplatvormiga tulevikuks, siis on tõenäoline, et otsustatakse pigem retrospektiivselt. Üldiselt võib välja tuua neli peamist võimalust (Erikson, MacKuen & Stimson, 2000; 297). Esiteks, täielikult retrospektiivne mudel eeldab, et valija teeb oma valiku, lähtudes täielikult senisest valitsuse majanduspoliitikast ning ei keskendu üldse tulevikule. Teine mudel, mille tõi välja Fiorina (1981), ütleb, et inimesed huvituvad küll tulevikust, kuid valimistel valikut tehes tuginevad siiski mineviku kogemustele ehk valitsus, kes sai majandusega hakkama minevikus, peaks sellega hakkama saama ka tulevikus. Neid kahte viisi võib suuresti seostada valija emotsionaalse käitumisega, kuhu sobib edukalt valitsuse karistamise ja premeerimise mudel. Kolmas mudel ütleb, et inimesed kasutavad valides lisaks minevikus kogutud informatsioonile peamiselt siiski hinnangut tulevikule. Lisaks võib veel välja tuua ka puhta prospektiivse mudeli, mille peamine idee on, et valija hääli põhineb täielikult lähituleviku hinnangul. Sellistel juhtudel sõltub valitsusparteide toetus inimeste majanduslikust optimismist ja karistus kui inimestel on negatiivne hinnang tuleviku osas.

Lähtudes taas puhtalt ratsionaalse valiku teooriast, peaks valija kasutama pigem prospektiivset varianti, kuna sellisel juhul valib valija vaid täielikult paremale majanduslikule tulevikule mõeldes ning minevikus juhtunud ei arvesta. Samas mainib Evans (2004; 136), et prospektiivse variandi võrdsustamisel ratsionaalse elemendiga tuleks mõneti ettevaatlik olla, kuna valijatel on siiski limiteeritud hulgal infot minevikus toimunud, mille põhjal oma otsus teha. Lisaks on ebatõenäoline, et võetakse täielikult aluseks näiteks partei programm ja hinnatakse lähitulevikku selle järgi. Seega, nagu rõhutas Fiorina (1981), et inimeste ootused võivad olla küll ratsionaalsed, kuid on igati ratsionaalne ka tugineda tulevikku vaadates mineviku kogemustele (Evans, 2004; 122). Üldiselt on aga varasemad uurimused andnud teatava eelise siiski retrospektiivsele mudelile, kus inimene otsustab, kas karistada valitsusparteid või mitte, lähtudes lähiminevikus tehtud majanduslikest otsustest (Lewis-Beck & Paldam, 2000; 118). Selle peamine põhjus on retrospektiivsete andmete lihtsam ja arusaadavam tõlgendamine: inimestel on lihtsam vaadata tagasi majanduslikule olukorrale valitsuse valitsemisperioodil, kui hakata tegema tulevikuennustusi.

2.5 Valitsuse vastutus majanduse käekäigu eest

Traditsiooniliselt on valitsustel olnud teatav kohustus tegeleda riigi majanduse konkurentsivõime ja arenguga. Valitsussektori roll turumajandusega riikides on viimastel kümnenditel pidevalt kasvanud ning turu funktsioneerimine ilma toimiva valitsussektorita oleks mõeldamatu. Selle peamiseks põhjuseks võib lugeda turu piiratust rahuldada ühiskonna kasvavaid ja mitmekesisemaid vajadusi. Seega võibki valitsuse üheks peamiseks majandusliku tegevuse eesmärgiks riigis pidada turu puudulikkuse korrigeerimist, maksimeerides seeläbi ühiskonna heaolu. Valitsuse osaluse suurenemine majanduses tähendab aga, et majanduslike otsuste tegemine nihkub poliitikasse.² Osaluse suurenemine majanduses tähendab omakorda ka automaatselt valitsuse vastutust majanduse käekäigu eest, mille tõttu kipuvadki valijad majanduse halva käekäigu korral süüdistama selles valitsusparteide tegevust (Evans,

² Loengumaterjal ainek 'Majanduse põhialused', Tartu Ülikool. Eve Parts, 2005.

2004; 118). Sellegipoolest ei pruugi aga alati täielikult selge olla, kas valitsusparteid on ikka konkreetse poliitika eest vastutavad või mitte.

Majanduslik hääletamine tuleb oluliselt selgemini välja olukorras, kui on olemas kindel subjekt, kellele kehvade majanduslike näitajate eest süüd omistada (*clarity of responsibility*). Kindla vastutuse kontseptsioon viitab sisepoliitilisele kontekstile, mis kujundab kodanike võimet jaotada vastutus majanduse ja/või poliitika eest kindlatele institutsioonidele, parteidele või isikutele. Powell ja Whitten (1993) uurisid ühena esimestest põhjalikumalt valitsusparteid vastutust ning leidsid, et kindel vastutus valitsusasutustes muudab oluliselt majandusliku hääletamise efekti valitsusparteid toetuses (Anderson, 2000; 450). Vastutuse mõõtmisel kasutasid nad valitsusparteid arvu, parlamendi mitmekojalisust, tugeva komiteesüsteemi olemasolu, vähemusvalitsuse olemasolu ning parteidistsipliini parlamendis. Valitsuse vastutust on selgem määrata olukorras, kus valitsuses on vaid üks partei, parlament koosneb ühest kojast, kus parteidistsipliin on tugev ning mille tulemusena ei ole opositsioonil erilist mõju poliitiliste otsuste üle (Evans, 2004; 129). Samas on tänapäeva demokraatlikes riikides sisuliselt võimatu taolist ideaalvarianti saavutada, mille tõttu tekib ka mitmeid olukordi, mis võivad vastutuse selgust oluliselt ähmasemaks muuta.

Powell ja Whitten (1993) toovad välja võimalikke tegureid, mis võivad hägustada kindla vastutuse põhimõtet (Powell & Whitten, 1993; 399). Esimese ning küllaltki olulise tegurina mõjutab vastutuse selgust vähemusvalitsuse olemasolu, mis takistab valitsusel kindlustada seadusandlikku enamust. Partei(d) vähemusvalitsuses võivad alati väita, et opositsioon lükkab parlamendis nende pingutused ning ettepanekud tagasi, mille tõttu ka vastutus majanduse käekäigu eest peaks opositsiooni ja valitsuse vahel olema jaotunud. Varasemad uurimused (Paldam, 1991; Powell & Whitten, 1993; Rose & Mackie, 1983; Strom, 1990) on kinnitanud, et parteid, mis kuuluvad vähemusvalitsusse, on eelmiste valimistega võrreldes järgnevatel tunduvalt vähem hääli kaotanud kui enamusvalitsused. Seega on üsna selge, et vähemusvalitsuste puhul ei pruugi majanduslik hääletamine nii selgelt välja tulla, kuna vastutust majanduspoliitiliste otsuste eest on keeruline konkreetsele erakonnale asetada, sest lisaks valitsusparteid on poliitika kujundamisel suur roll ka opositsiooniparteidel.

Teise olulise punktina on välja toodud koalitsioonivalitsuste olemasolu. On küllaltki usutav, et enamusvalitsuse puhul peavad valijad üheparteiavalitsust rohkem vastutavaks kui mitme parteiga koalitsioonivalitsust. Koalitsioonivalitsused võivad ähmastada vastutust üksikute parteide seas, mille vahel valija peab valima. Teisisõnu võib majanduspoliitiliste otsuste eest vastutav olla vaid üks partei valitsuskoalitsioonis või kogu koalitsioon tervikuna. Seega tekib küsimus, keda või millist parteid valitsuses kehva majandusliku olukorra tõttu üldse süüdistada. Lisaks on koalitsiooni puhul sagedane ka häälte muutus selle sees, kuna isegi kui valija muudab oma häält võrreldes eelmiste valimistega, on endiselt küllalt suur tõenäosus, et valituks osutub mõni teine valitsuspartei (Evans, 2004; 129). Seega ei pruugigi valitsusparteide toetus üldiselt üldse mitte langeda, vaid hääled jaotuvad valitsusparteide vahel ümber.

Peale valitsuse võib vastutust majanduspoliitika eest kanda ka seadusandlik võim. Paljudes demokraatlikes riikides on seadusandlik kogu moodustatud kahekojalisena. Näiteks Ameerika Ühendriikides, Austraalias või Saksamaal võimaldab valimissüsteem olukorda, kus üheaegselt enamus ühes kojas kuulub valitsusparteile ning teises kojas opositsiooniparteile. Kuna mõlemal kojal on ka poliitilises otsustusprotsessis oluline roll, võib see luua olukorra, mis takistab valitsust vabalt oma poliitikat rakendamast (Powell & Whitten, 1993; 400). Selle tõttu on ka valijal oluliselt keerulisem valitsusparteid majanduse käekäigu eest karistada või premeerida, kuna ühte seadusandlikku kogu võib kontrollida opositsioon, kes samuti kujundab majanduspoliitikat ning suunab sellega kõrvale ka mõningat vastutust valitsusparteidelt. Näiteks USA-s süüdistab valitsus eesotsas presidendiga sageli Kongressi, kui selle ühe või teise koja enamus kuulub vastasparteile, kuna see raskendab valitsuse soovitud poliitika teostamist. See annab valitsusele võimaluse süüdistada majanduse käekäigus vastasparteid. Antud olukord sarnaneb mõneti ka vähemusvalitsuse situatsioonile.

Lisaks mitmekojalisusele on parlamendis määrav ka komiteesüsteem ja eriti olukord, kus on tugevad ning spetsialiseerunud komiteed, mille juhtimine on jaotatud proportsionaalselt kõikide parlamendis olevate poliitiliste parteide vahel. Taoline situatsioon annab opositsioonierakondadele tugeva ning ka reaalse mõjuvõimu poliitika kujundamises (Powell & Whitten, 1993; 400). Seega on siiski ka opositsioon olulisel

määral kaasatud poliitikasse, mis võib taas muuta keeruliseks ametis oleva valitsuse selge vastutuse olukorra, kuna reaalne võim opositsiooni ja valitsuse vahel on parlamendis rohkem jagunenud.

Olulisel määral võib vastutuse selgust mõjutada ka tugeva parteidistsipliini puudumine valitsusparteide hulgas (Powell & Whitten, 1993; 399). Enamikus parlamentaarsetes süsteemides on poliitilised parteid siiski suhteliselt tugeva sisemise distsipliiniga ning oma partei poolt esitatud eelnõude toetuseks hääletatakse küllaltki üheselt. Näiteks Soomes, Taanis või Suurbritannias, kus on tugev parteidistsipliin, näitasid valitsusparteid parlamendis eelnõude puhul ühtset hääletust koguni 95% kordadest. Olukordades, kus ühtne parteidistsipliin on madal, võistlevad nii kandidaadid kui ka fraktsioonid omavahel parteist iseseisvalt ning poliitilisi kompromisse tuleb teha nii parteide sees kui ka koalitsioonivalitsuses, mille tulemusena on vastutus küllaltki hämar.

Kuid lisaks eelnevalt välja toodud siseriiklikele teguritele mõjutavad tänapäeval tugevalt majandust ja sellega seoses ka majanduslikku hääletamist mitmed välised tegurid, mis ei pruugi riigi valitsusest üldse sõltuvad olla. Ehk teisisõnu, mida rohkem on riigi majandus avatud välistele teguritele, seda vähem mõju on valitsuserakondadel riigi majanduslikule olukorrale (Fernandez-Albertos, 2006; 28). Selle tulemusena ei süüdistata ka valija nii palju valitsusparteid majanduslike tulemuste pärast, kuna puudub otsene valitsuse vastutus. Traditsioonilise majandusliku hääletamise mõjud tulevad seega paremini välja just suletud majandusega riikides. Majanduse avatus annab riigi valitsusele võimaluse veeretada süü majanduse käekäigu eest teguritele, mis ei ole nende kontrolli all, näiteks muutused rahvusvahelises majanduses, muutused peamistes partnerriikides, rahvusvaheliste investorite või institutsioonide surve jne.

Eelneva põhjal selgub, et majanduslik hääletamine tuleb palju paremini välja olukordades, kus on võimalik määrata kindel vastutav subjekt. Nannetad ja Paldam (2000) on aga rõhutanud, et majandusliku hääletamise kirjanduse üheks selgeks miinuseks on liigne teoreetiline lihtsustamine (Canton & Jorrat, 2002; 416). Nende arvates toetub majanduslik hääletamine liigselt vastutuse hüpoteesile, mille kohaselt

peab valija valitsust majanduse käekäigu eest vastutavaks. Reaalne majandusliku hääletamise protsess on aga tunduvalt keerulisem kui lihtne karistamise/premeerimise põhimõte. Sellegipoolest on varasemad uurimused (Anderson, 2000; Fiorina, 1981; Lewis-Beck, 1988; Powell ja Whitten 1993) siiani täheldanud siiski tugevat seost majandusliku vastutuse ja valitsusparteide toetuse vahel. Teisisõnu peab valija valitsust riigi kehva majanduse eest vastutavaks ning karistab valitsust selle eest (Powell & Whitten, 1993; 397).

3. Hüpoteesid, andmed ja metoodika

3.1 Hüpoteesid

Kuna käesolev töö keskendub majanduslikule hääletamisele just Euroopa Parlamendi valimistel, tuuakse eelneva teooria põhjal välja ootused ja hüpoteesid, mis on koostatud lähtuvalt EP valimistest.

EP valimistel valitsusparteide karistamine või premeerimine on olulisel määral seotud valitsuse toimetulekuga majanduse edendamisel. Premeerimise/karistamise mudelit peetakse eriti asjakohaseks just teisejärgulistel Euroopa Parlamendi valimistel, kuna valijal on võimalus hinnata hetkel ametis oleva valitsuse majanduslikku tegevust ja selle tõttu anda ka vastavalt oma hääle (Bold, Garry & Tilley, 2008; 665). Kui majandus on halb, siis valitsusparteid karistatakse EP valimistel ning nende peamised konkurendid pigem võidavad. Sellega saavad valijad anda märku, et valitsuse senise majanduspoliitilise kursiga ei olda rahul ning oodatakse ametis olevalt valitsuselt muutusi. Lähtudes valimistel indiviidi tasandi käitumismustrist, siis nagu eelnevalt välja toodud, lähtub individ valimistel suuresti majandusliku olukorra tunnetusest, mida võib kujutada järgneva seoste jadana (Evans, 2004; 135):

majanduslikud tingimused → inimeste tajumajanduslikust olukorrast → hääle valimistel

Oluline indiviidi majandusliku hääletamise küsimus on, kas inimene arvestab hääletades pigem enda majanduslikku olukorda või on tema jaoks olulisem siiski riigi üldine majanduslik heaolu. Need argumendid annavad võimaluse püstitada järgmised empiirilistelt testitavad hüpoteesid:

H₁: Mida paremaks peab inimene riigi majanduslikku olukorda, seda tõenäolisemalt ta hääletab Euroopa Parlamendi valimistel valitsuserakondade poolt.

H₂: Mida paremaks hindab inimene oma leibkonna majanduslikku olukorda, seda suurema tõenäosusega annab ta Euroopa Parlamendi valimistel oma hääle valitsus-erakondadele.

Teine oluline punkt indiviidiuuringutes on küsimus, kas valija hindab valitsusparteid pigem retrospektiivselt või prospektiivselt ehk teisisõnu, kas inimene annab valimistel oma hääle, tuginedes minevikule või tulevikule. Senised uuringud on siiani teatava eelise andnud siiski retrospektiivsele hinnangule ning seda retrospektiivsete majandusnäitajate lihtsama ja arusaadavama tõlgendamise tõttu. See annab alust eeldada, et ka Euroopa Parlamendi valimistel hindab valija majandust pigem lähiminevikule tuginedes. Lisaks on EP valimiste näol tegemist ka teisejärguliste valimistega, mida võib sageli võtta kui rahva tagasisidet valitsusele senise valitsemisperioodil tehtud töö eest. Sellest tulenevalt saab püstitada ka järgneva testitava hüpoteesi:

H₃: Retrospektiivsetel hinnangutel majandusele Euroopa Parlamendi valimistel on hääletusotsusel suurem mõju kui prospektiivsetel hinnangutel.

Nagu mainitud, esineb majanduslik hääletamine selgemini olukordades, kus on olemas kindel subjekt, keda kehvade majanduslike tulemuste eest süüdistada. Teisisõnu võib öelda, et kui valija peab valitsust vastutavaks kehva riigi majanduse eest, karistab ta valitsust ka EP valimistel mittevalitsuspartei poolt hääletades. Sellest tulenevalt on võimalik sõnastada ka järgnev testitav hüpotees:

H₄: Mida enam individ peab valitsust riigi majanduse eest vastutavaks, seda suurema tõenäosusega ta EP valimistel karistab valitsusparteid majanduse halva käekäigu eest.

3.2 Metoodika ja andmed

Testimaks eelnevalt püstitatud hüpoteese 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimistel, kasutatakse *European Election Study* (EES) indiviidiuuringu andmestikku. Tegemist on küsitlusuuringuga, mis viidi läbi intervjuudena (70% vahetud intervjuud ja 30% telefoniintervjuud) igas Euroopa Liidu liikmesriigis pärast EP valimisi, vahemikul 5. juuni kuni 9. juuli 2009. EES on valija suhtumist ning käitumist Euroopa Parlamendi valimistel uurinud juba alates 1979. aastast ning uuringut viiakse läbi iga viie aasta järel kõikides ELi liikmesriikides. Analüüsimeks üldisi trende Euroopas, kaasatakse valimisse kõik ELi liikmesriigid, kus 2009. aastal toimusid EP valimised ja viidi läbi ka küsitlusuuring (kokku 27 riiki). Respondentide arv (vanusepiir 18 eluaastat) jääb riigiti ligikaudu 1000 indiviidi kanti (2009 oli 27 liikmesriigi respondentide koguarv 27 069). 2009. aasta oli Euroopas majanduslikult väga raske periood: 27 liikmesriigi keskmine SKP kasv 2009. aastal oli -4,3% (*Eurostat – Real GDP growth rate, 2009*). See tähendab, et eeldatavalt tulevad majandusliku hääletamise mõjud ka küllaltki selgelt välja.

Töö empiiriline osa jaguneb kaheks osaks: esiteks 2009. aasta makromajanduslikke näitajaid kirjeldav statistika, andmaks taustinfot, ja teiseks indiviidi tasandi regressioonanalüüs, leidmaks seost inimeste majandusliku taju ja parteivaliku vahel EP valimistel. Esimeses osas on vaadeldud seost valitsusparteide häälte muutuse ja makromajanduslike näitajate vahel. Selleks on kõigepealt uuritud, kui suur oli valitsusparteide valimistulemuste muutus 2009 EP valimistel võrreldes eelnevate rahvusparlamendi valimistega. Teisisõnu on uuritud, kui palju erines ELi liikmesriikide valitsusparteide häälte osakaal 2009. aasta EP valimistel võrreldes riigis eelnevalt toimunud rahvusparlamendi valimistega. Valimistulemused on kogutud statistikaportaalist *European Election Database*. Seejärel antakse lühiülevaade ELi liikmesriikide makromajanduslikust olukorrast 2009. aasta esimeses kahes kvartalis. Keskendutud on SKP kasvule, tööpuudusele ja inflatsioonimääradele ehk näitajatele, mis eeldatavalt mõjutavad enim valija majanduslikku taju. Andmed selleks on kogutud Euroopa Komisjoni statistikaportaalist *Eurostat*, mille peamine ülesanne on tagada makrotasandi statistiline informatsioon ELi liikmesriikide kohta (*Eurostat*).

Empiirilise osa teine pool keskendub juba konkreetselt indiviiduuringule. Kõigepealt on uuritud indiviidi parteivaliku muutust ehk kui palju on inimesed 2009 EP valimistel muutnud oma häält ning valinud valitsuspartei asemel valitsusse mitte kuuluvaid parteisid. Toetuse muutust võrreldakse indiviidide parteiliste eelistustega eelnevatel rahvusparlamendi valimistel. Teisisõnu analüüsitakse, mil määral on inimesed valitsusparteisid EP valimistel karistanud. Teise sammuna enne regressioonanalüüsi on analüüsitud inimeste parteilist valikut nende majanduslikust hinnangust lähtuvalt. Majanduslik hinnang on jaotatud nii retrospektiivseks, prospektiivseks kui ka indiviidi perekondliku olukorra hinnanguks ning iga hinnangu juures on uuritud, kui suur osa valijatest oli valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetajad.

Et testida majanduslikust käitumisest tulenevaid indiviidi tasandi hüpoteese, teen binaarse logistilise regressiooni (*Binary Logistic Regression*), kus analüüsi sõltuvaks muutujaks on indiviidi parteiline valik EP valimistel. Logistilise regressiooni mudel lubab hinnata tõenäosust, et valija valib kas valitsuspartei või mittevalitsuspartei ja näitab, kuidas hääletusotsus on seotud majandusliku olukorra tajumisega (Nezi, 2012; 502). Uuringust saadud sõltuva muutuja tulemused on muudetud dihhotoomseks, jagades respondendid kahte gruppi: valijad, kes hääletasid 2009. aasta EP valimistel valitsuspartei poolt (kodeeritud: 1) ning valijad, kes hääletasid mittevalitsuspartei poolt (kodeeritud: 0). Mittevalitsuspartei poolt hääletanute hulka on loetud nii opositsiooni-erakondade, üksikkandidaatide kui ka parlamenti mitte kuuluvate parteide toetajad. Indiviidi parteilist valikut EP valimistel on uuritud küsimusega „*Millise erakonna poolt hääletasite?*“ (täpsem küsimuste loetelu ja kodeering on ära toodud lisa 1-s.). Sõltuva muutuja mõõtmisel on analüüsist välja jäetud puudulikud andmed (’keeldus vastamast’, ’ei tea’, ’rikkus sedeli’, ’ei valinud’), kuna töö eesmärk on siiski analüüsida inimeste majanduslikku hääletamist konkreetse parteilise valiku puhul. Sellisel juhul saab valiidseteks juhtumite arvuks 14 056. Valijatest 6518 (46%) toetasid 2009 EP valimistel valitsusparteid ning ülejäänud 7538 (54%) inimest olid mittevalitsuspartei toetajad.

Järgnevalt antakse ülevaade sõltumatute muutujate mõõtmisest. Kuna antud töö puhul on tegemist peamiselt indiviidi tasandi uuringuga, siis oluline ei ole mitte keskenduda konkreetsetele majanduslikele näitajatele, vaid sellele, kuidas inimesed neid näitajaid

ise tajuvad ja tõlgendavad. Et testida eelnevalt välja toodud hüpoteese, on kasutatud EESI uuringus indiviidide käest küsitud küsimusi, mis mõõdavad inimeste majanduslikke hoiakuid.

Inimeste majandusliku taju mõõtmisel lähtutakse kahest aspektist. Esiteks, kuidas inimene hindab riigi üldist majanduse olukorda ja teiseks, kuidas inimene hindab enda majanduslikku olukorda. Riigi majanduse hinnangud on jaotatud nii retrospektiivseks kui ka prospektiivseks. Retrospektiivse tõlgendamise korral on inimestel palutud hinnata praegust majanduslikku seisut 12 kuu taguse olukorraga. Kuna eesmärk on uurida vastajate konkreetset majanduslikku tunnetust parteivalikul, on vastustest tehtud kolm dihhotoomset muutujat, kus kõikidest vastajatest on eraldatud need, kes arvasid, et majandus on praegusel hetkel:

- 1) palju parem või pisut parem – 1951 vastajat, 7,2% (kodeeritud: 1 – majandus parem; 0 – kõik ülejäänud);
- 2) pisut halvem kui 12 kuud tagasi – 9195 vastajat, 34% (1 – veidi halvem; 0 – kõik ülejäänud);
- 3) palju halvem kui 12 kuud tagasi – 11 942 vastajat, 44,1% (1 – palju halvem; 0 – kõik ülejäänud).

Referentskategoriaiks on jäetud need vastajad, kelle arvates on majanduslik olukord jäänud samaks.

Sarnaselt on käitunud ka prospektiivsete hinnangutega, kus inimestel on palutud mõelda tulevikule ning hinnata riigi majanduslikku olukorda 12 kuu pärast. Ka siin on mudelisse lisatud kolm dihhotoomset muutujat, kus kõikidest vastanutest on eraldatud need respondendid, kelle arvates lähitulevikus majanduslik olukord:

- 1) muutub oluliselt paremaks või veidike paremaks – 8602 vastanut, 31,8% (kodeeritud: 1 – majandus paraneb; 0 – kõik ülejäänud);
- 2) majandus muutub veidi halvemaks – 5961 vastanut, 22% (1 – majandus muutub veidi halvemaks; 0 – kõik ülejäänud);

3) majandus muutub palju halvemaks – 4385 vastanut, 16,2% (1 – majandus muutub palju halvemaks; 0 – kõik ülejäänud).

Referentskategoriaiks on jäetud need vastajad, kelle arvates jääb majanduslik olukord aasta pärast samaks.

Indiviidi enda majandusliku olukorra puhul on sageli kirjanduses empiiriline probleem olnud parima indikaatori valimine (Nannestad & Paldam, 1994; 224). Küsimus on, kas lugeda selleks nt indiviidi personaalset või perekonna/majapidamise majanduslikku olukorda. Siiani on rohkem kasutatud leidnud majapidamise indikaator, kuna sageli ei mõjuta inimese suhtumist poliitikasse ja seega ka parteilist valikut mitte ainult tema enda, vaid ka kõrval oleva inimese majanduslik olukord (Nannestad & Paldam, 1994; 224). Seega on ka siin töös indiviidi majandusliku olukorra puhul lähtutud hinnangust oma perekonna majanduslikule olukorrale. Tegemist on intervallmuutujaga, kus inimene on hinnanud subjektiivselt oma perekonna elustandardit skaalal 1-st 7-ni (1 – vaene perekond; 7 – rikas perekond).

Nagu eelnevalt öeldud, on majandusliku hääletamise üks kesksemaid teese, et valija peab valitsust majandusliku olukorra eest mingil määral vastutavaks. Mõõtmaks, kui palju peab valija keskvalitsust riigi majanduse eest vastutavaks ja kuidas see mõjutab häält, kasutatakse taas intervallmuutujat, kus inimene on andnud skaalal 0-st 10-ni (0 – vastutus puudub; 10 – täielik vastutus) hinnangu, kui palju on tema arvates valitsus riigi üldise majandusliku olukorra eest vastutav. Vastutuse olemasolu eeldab ka, et valitsusel on reaalne mõju majandustulemustele. Valitsuse mõju majandusele on mõõdetud dihhotoomse muutujaga, mis on kodeeritud järgmiselt: 1 – valitsusel on positiivne mõju majandusele (30,5% respondentidest) ja 0 – kõik ülejäänud. Samuti on mõõdetud dihhotoomse muutujaga inimeste arvamust ELi kuulumisel, mis on kodeeritud: 1 – ELi kuulumisel on positiivne mõju (63,1% vastanutest) ning 0 – kõik ülejäänud.

Lähtuvalt teisejärguliste valimiste teooriast mõjutab EP valimistel valitsuspartei toetust suuresti ka EP valimiste paiknevus rahvusparlamendi kahe valimiste vahel. Mida rohkem valimistsükli keskel EP valimised asuvad, seda eeldatavalt suurem on ka valitsusparteide häälte kaotus. Tsüklilisuse mõõtmiseks on arvatud iga riigi

respondentidele kindel väärtus skaalal 0-st 1-ni. Selleks on arvatud intervalli suhe EP 2009. a valimiste toimumise ja rahvusparlamendi valimistsükli vahel. Kui EP 2009. a valimised toimusid nt täpselt valimistsükli keskel, on muutuja väärtuseks 0,5. Seega on jagatud omavahel 2009. a EP valimiste ja sellele eelnevate rahvusparlamendi valimiste vahele jääva perioodi pikkus riigi valimistsükli kogupikkusega. Saadud väärtus on omistatud riigi respondentidele. Valimistsükli pikkust on mõõdetud täiskuudega. Valimistsükkel on jaotatud kolmeks: varajane tsükkel (tsükli tulemused, mis jäid vahemikku 0–0,33), keskmine (tulemused vahemikus 0,34–0,66) ja hiline periood (0,67–1). Kolmest perioodist on tehtud dihhotoomsed muutujad, millest regressiooni on lisatud varajane ja hiline periood. Referentskategoriaks on jäetud keskmine periood. Seega peaks tulemustest kajastuma, et valitsusparteide karistamine on nimetatud kahel perioodil väiksem kui tsükli keskmisel perioodil.

Lisaks eelnevatele on mudelisse lisatud ka sotsiaaldemograafilised muutujad nagu sugu, vanus ja haridus, kuna ka nende muutujate puhul on täheldatud teatavat mõju partei valikule (Ehin & Solvak, 2012; Franklin, 2003).

4. Empiirilised tulemused

Töö empiirilise osa eesmärk on analüüsida valija majanduslikku hääletamist Euroopa Parlamendi valimistel. Nagu öeldud, on keskendutud just 2009. aasta valimistele. Käesolevas osas uuritakse kõigepealt, kui palju on valijate parteiline eelistus EP valimistel muutunud võrreldes eelnevate rahvusparlamendi valimistega. Teisisõnu vaadatakse, millisel määral on valija EP valimistel valitsusparteid karistanud. Empiirilise osa peamine eesmärk on aga uurida, kui palju mõjutab majanduslik olukord indiviidi käitumist EP valimistel. Vastus on leitud küsimusele, kas hääletamisel saab määravamaks indiviidi perekonna majanduslik olukord või ühiskonna üldine olukord. Samuti, kas valija on hääletamisel peamiselt minevikule keskenduv või pigem tulevikku vaatav. Veel enne konkreetsete 2009. aasta küsitlusuuringute analüüsi juurde minemist antakse kõigepealt lühiülevaade makromajanduslikest näitajatest.

4.1 Makromajanduslik olukord ja valimistulemused EP valimistel

2009. aasta EP valimised jäid täpselt majanduse allakäigu perioodi, mis sai alguse suuresti eelneva aasta lõpus. Kõikide liikmesriikide valitsused olid suuremal või vähemal määral sunnitud tegelema oluliste riiki tabanud majanduslike probleemidega. 2009. aasta esimese kahe kvartali peale oli ELi keskmine SKP kasv langenud -4,95%-ni ning tööpuudus kerkinud 8,55%-ni (makromajanduslikud näitajad on ära toodud lisa 2-s), mis eeldab, et valitsusparteid peaksid olulisel määral hääli kaotama. Positiivse näitajana võib välja tuua inflatsioonimäära languse (kahe kvartali keskmine 1,25%), kuna Phillipsi kurvi (*Phillips curve*) järgi hakkab tööpuuduse suurenedes inflatsioonimäär langema, sest kapitali pakkumine turul väheneb (Evans, 2004; 130). Selle tõttu võis 2009. aastal mitmel pool Euroopas märgata ka deflatsiooni ehk raha väärtuse suurenemist ja hindade alanemist. Sellegipoolest nägi Läti ja Leedu puhul märkimisväärsed erandeid, kus äärmiselt kõrge tööpuuduse korral püsis ka inflatsioonimäär väga kõrgel (2009. a. alguses inflatsioon vastavalt 9% ja 8,5%).

Sama aasta valimised tõestasid ilmekalt, et EP valimiste näol on tegemist teisejärguliste valimistega, kus valitsusparteid kaotasid oma tulemustes märkimisväärselt hääli võrreldes eelnevate rahvusparlamendi valimistega. Kõikidest ELi liikmesriikidest suurenes valitsusparteide häälte osakaal vaid Poolas, Hispaanias, Soomes ja Bulgaarias (lisa 2, tabel 5). Siinjuures on mõnevõrra üllatav valitsusparteide häälte osakaalu suurenemine Hispaanias (1,48%), kuna esimese kahe kvartali jooksul oli seal tööpuudus ELi kõrgeim (kahe kvartali keskmine 17,15%). Hispaanias ei ole üldse viimastel EP valimistel teisejärguliste valimiste mudel selgelt toimunud, kuna lisaks 2009. aasta valimistele suutsid valitsusparteid ka 2004. aasta EP valimistel oma häälte osakaalu suurendada (Bruter, 2005; 159). Sarnaselt üllatav oli ka Soome valitsusparteide häälte osakaalu kasv (2,33%), kuna SKP tase oli Soomes 2009. a teiseks kvartaliks langenud - 8,9%-ni ning tööpuudus kasvanud 8,3%-ni. Poola oli aga ainus riik kogu ELis, kus SKP tase 2009. aasta mõlemas kvartalis hoopis kasvas (1,5% ja 1,3%). Selle tõttu on mõneti mõistetav ka Poola valitsusparteide häälte osa kasv.

2009. aasta EP valimistel kaotasid valitsusparteid ELi peale kokku keskmiselt 8,4% häältest. Suurimateks kaotajateks olid Läti, Ungari, Iiri ja Eesti valitsusparteid, mida ei saa ka üllatuseks pidada, kuna igas riigis ületas tööpuudus vahetult enne valimisi 10% piiri (teise kvartali kõrgeim Lätis ja Eestis, vastavalt 16,3% ja 15,6%). Lätis ning üldse kogu Baltikumis oli ka suurim SKP langus (kahe kvartali keskmine SKP kasv: Läti: -18%; Leedu: -16,4%; Eesti: -15,6%). Sellegipoolest kaotasid Leedu valitsusparteid võrreldes Eesti ja Lätiga oluliselt vähem hääli (7,15%). Omaette huvitav juhus oli aga Holland, kus konkurentsitult ELi kõige madalama tööpuuduse juures kaotasid valitsusparteid koguni 14,31% häälte osakaalust. Suur osa häältest läks Hollandis paremäärmuslikule Vabadusparteile (*Parij voor de Vrijheid*) – 16,97% (*European Election Database*) ja seda kasvava immigratsiooniprobleemi tõttu (De Lange & Art, 2011; 1236).

Kõige paremini suutsid 2009. a esimesel poolaastal majandusega hakkama saada Poola, Küpros, Kreeka ja Malta, kus keskmine SKP kasv jäi vahemikku 1,4% ja -2,1%. Ülejäänutel ületas keskmine SKP langus 3% piiri. Tööpuudust suutsid lisaks Hollandile (keskmine tööpuudus 2009. a esimesel poolaastal: 3,05%) enam-vähem ohjes hoida

veel Austria (4,35%), Küpros (4,85%), Taani (5,35%), Sloveenia (5,4%) ja Tšehhi (5,8%). Ülejäänud riikides ületas keskmine tööpuudus 2009. a esimeses kahes kvartalis 6% piiri. Inflatsioonmäär oli madalaim aga Portugalis (-0,7%), Irimaal (-0,65%), Luksemburgis (-0,3%) ja Hispaanias (-0,1%). Need olid ka ainukesed riigid, kus oli deflatsioon. Majanduslikult kõige kehvemalt läks aga kõigil kolmel Balti riigil, kus oli ELi suurim SKP langus ja Hispaania järel ka suurim tööpuudus. Lisaks sellele oli ka Läti ja Leedu puhul inflatsioon ELi kõrgeim.

4.2 Häälte muutus EP 2009. a valimistel

Enne konkreetsete majanduslike tingimuste juurde minekut on oluline vaadata, millisel määral on Euroopa Parlamendi valimistel hääled ümber jaotunud ja millised valijad muutsid kahtede valimiste vahel kõige rohkem oma parteilist valikut. EP 2009. a valimisi on võrreldud siinkohal inimeste valikutega eelnevatel parlamendivalimistel (tulemused on ära toodud tabelis 1).

Tulemustest näeb, et valitsusparteid ei suutnud 2009. a EP valimistel mobiliseerida enda poolt hääletama eelnevalt teisi parteisid toetanud inimesi. Peaaegu 85% valitsusparteide toetajatest tegid seda ka eelnevatel parlamendivalimistel ning erilisi häälte muutusi seega valitsusparteide toetajate seas ei olnud. Kõigest 5,7% valitsusparteide toetajatest olid eelnevatel rahvusparlamendi valimistel oma hääle andnud opositsiooniparteile. Seega tugines valitsusse kuuluvate erakondade toetus EP valimistel peamiselt inimestel, kes ka eelnevalt valisid valitsusparteid. Kui vaadata, kust valitsusse mitte kuulunud parteid EP valimistel oma toetust juurde said, siis oluline osa ehk veidi vähem kui viiendik (19,2%) inimestest, kes varasemalt olid valitsusparteide toetajad, otsustasid EP valimistel oma hääle anda valitsusväliste parteidele. See tähendab aga, et peaaegu iga viies inimene ei pruukinud rahul olla valitsuse senise poliitikaga ning karistas valitsuserakondi, andes oma hääle valitsusse mitte kuuluvatele parteidele. Lisaks sellele olid mittevalitsusparteid edukamad eelnevalt valimas mitteosalenute häälte mobiliseerimisel: rohkem kui kaks kolmandikku (65,1%) rahvusparlamendi valimistel mitte osalenutest otsustas EP 2009 valimistel oma hääle anda just valitsusse mitte

kuuluvate erakondade kasuks. See viitab samuti küllaltki suurele valitsuse poliitikaga mitte rahul olevate inimeste hulga. Seega võib kokkuvõtvalt pidada valitsusparteide karistamist EP 2009 valimistel küllaltki märkimisväärseks, kuna ligi 20% inimestest otsustasid oma häält muuta ning valitsusparteide toetamise asemel hoopis valitsusse mitte kuuluvaid parteisid toetada. Samuti kuulus neile ka rohkem kui poolte varasemalt valimas mitte käinute hääl.

Tabel 1. Hääletus 2009. a. EP valimistel ja sellele eelnenud rahvusparlamendi valimistel (N, %)

<i>EP valimised 2009</i>				
<i>Eelnevad parlamendivalimised</i>	Opositsioonipartei	Valitsuspartei	Ei osalenud	Kokku
Opositsioonipartei	5 039(93,2) (68,1)	368(6,8) (5,7)	2(0,0) (6,7)	5 409(100) (38,9)
Valitsuse moodust. erakonnad	1 308(19,2) (17,7)	5 487(80,7) (84,6)	7(0,1) (23,3)	6 802(100) (48,9)
Ei osalenud	341(65,1) (4,6)	165(31,5) (2,5)	18(3,4) (60,0)	524(100) (3,8)
Muu	716(60,4) (9,7)	466(39,3) (7,2)	3(0,3) (10)	1 185(100) (8,5)
Kokku	7 404(53,2) (100)	6 486(46,6) (100)	30(0,2) (100)	13 920(100) (100)

Märkus: 'Muu' tulp hõlmab endas rikutud sedeleid ja küsimusele vastamata jätmist.

Kui vaadata, millist rolli mängis parteivalikul indiviidide hinnang majandusele, võib tabelis 2 märgata selget käitumismustrit. Valitsusväliste parteide toetus tuli suuresti just nendelt inimestelt, kes ei olnud riigi majanduse toimimisega ega enda majandusliku olukorraga rahul ja suur osa valitsusparteide toetusest tuli majandusega rahul olevatelt inimestelt. Vaadates inimeste hinnangut riigi majandusele, mis on jaotatud nii retrospektiivseks kui ka prospektiivseks, võib märgata selgeid lõhesid parteivalikus.

Tabel 2. Hinnang majanduse olukorrale ja mittevalitsuspartei vs valitsuspartei toetus 2009 EP valimistel

Hinnang majandusele	Mittevalitsuse toetus (%)	Valitsuse toetus (%)	Muu (%)
<i>Retrospektiivne</i>			
Majandus hetkel parem kui 12 kuud tagasi	20,1	38,3	41,6
Majandus hetkel veidi halvem kui 12 kuud tagasi	26,9	27,9	45,2
Majandus hetkel palju halvem kui 12 kuud tagasi	34,1	18,3	47,6
<i>Prospektiivne</i>			
Majandus paraneb järgneva 12 kuu jooksul	26,0	34,9	39,1
Majandus muutub järgneva 12 kuu jooksul veidi halvemaks	31,7	20,5	47,8
Majandus muutub järgneva 12 kuu jooksul palju halvemaks	34,3	13,6	52,1
<i>Perekonna majanduslik olukord</i>			
Alla keskmise	27,8	18,2	54,0
Keskmine	28,7	25,4	45,9
Üle keskmise	30,0	30,5	39,5
<i>Valitsuse vastutus riigi majanduse eest</i>			
Vastutus puudub või on väike	25,6	26,2	48,2
Osaliselt vastutav	24,9	29,8	45,3
Oluliselt vastutav	31,3	23,0	45,7

Märkus: N=26 264. 'Muu' tulp hõlmab endas valimistel mitteosalenuid, rikutud sedeleid ja küsimusele vastamata jätmist.

Retrospektiivsete hinnangute puhul märkab, et mida kehvemaks majanduse hetkelist olukorda aastatagusega võrreldes hinnati, seda enam kasvas ka mittevalitsuspartei toetajate osakaal. Valitsuspartei toetajate puhul oli käitumismuster täpselt vastupidine: mida paremaks hinnati majanduse hetkelist olukorda, seda enam kasvas

valitsuses olevate parteide poolt hääletanute osakaal. Peaaegu kahekordne erinevus valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetajate osakaalus (20,1% vs 38,3%) tuli nende valijate poolt, kelle arvates läks riigi majandusel hetkel paremini kui aasta tagasi. Suhteliselt võrdselt jaotusid toetajad, kelle arvates toimis majandus praegu vaid veidi halvemini, erinedes kõigest ühe protsendipunkti võrra. Oluline lõhe esines taas valijate vahel, kes polnud hetkelise olukorraga absoluutselt rahul ning kelle arvates oli majandus oluliselt kehvemas seisus kui aasta tagasi. Valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetajate osakaal erines sellise hinnanguga valijate vahel ligikaudu 16% võrra, valitsuses mitteolevate parteide kasuks. Seega on retrospektiivsete hinnangute puhul väga selgelt näha, et inimesed, kes ei olnud majandusega rahul, toetasid EP 2009. a valimistel pigem mittevalitsusparteid, karistades sellega valitsusparteid.

Täpselt sarnane hääle jaotus esines ka tuleviku ehk prospektiivsete majanduslike hinnangute puhul. Inimesed, kes olid tuleviku suhtes negatiivsemalt meelestatud, kaldusid selgelt toetama valitsusväliseid erakondi ning optimistlikumad inimesed vastupidiselt jällegi valitsusparteid. Erinevus retrospektiivse hinnanguga esines vaid osakaaludes. Nähtud tulemused parteivalikutes lubavad eeldada, et inimesed peavad valitsust riigi majanduse eest vastutavaks. Tabelist võibki mõneti välja lugeda, et valitsusparteide toetajate hulk oli suurem nende inimeste hulgas, kelle arvates valitsusel ei ole suurt vastutust riigi majanduse eest. Seega, kui valitsusel pole süüd riigi majandusliku olukorra pärast, siis pole ka põhjust neid karistada.

Kui riigi majandusliku olukorra hindamisel ja partei valiku puhul oli selge olukord, kus majandust negatiivsemalt hinnanud inimesed toetasid rohkem mittevalitsusparteid ning positiivse hinnanguga inimesed valitsusparteid, siis perekonna majandusliku olukorra hindamisel nii ühtne käitumismuster puudus. Inimesed, kes hindasid oma perekonna majanduslikku olukorda alla keskmise, toetasid valitsusparteid vähem (18,2%). Rohkem toetasid valitsusparteid need, kelle arvates sai nende perekond majanduslikult üle keskmise hakkama (30,5%). Täpselt sama suund oli aga ka mittevalitsuspartei toetajate puhul. Mida paremaks inimesed oma perekonna majanduse olukorda hindasid, seda suurem oli ka mittevalitsusparteide toetajate hulk. Seega antud juhul ühtne suund puudub.

Kui vaadata kolmanda tulba tulemusi, kus enamiku moodustavad valimas mitteosalenud inimesed, siis mida negatiivsem oli riigi ja perekonna majanduslik hinnang, seda rohkem oli EP 2009. a valimistel mitteosalenuid. Saab oletada, et negatiivsema hinnanguga inimesed võisid olla pettunud parteisüsteemis või poliitilises süsteemis tervikuna ning otsustasid protesti märgiks valimistest loobuda.

4.3 Tulemused

Et analüüsida seoseid majandusliku olukorra ja valitsuspartei toetuse vahel, teostati binaarne logistiline regressioon. Logistilise regressiooni tulemused näitasid, et tehtud mudel osutus oluliseks ($hii\text{-ruut} = 2625,377$; $p < 0,001$). Mudeli Nagelkerke R^2 oli 0,247. Lisaks ennustas mudel 68,5% juhtudest korrektselt.³ Kui vaadata, kuidas õigesti ennustatud protsent jaguneb, siis valitsusparteide toetust ennustas mudel korrektselt 63,2% ulatuses ning mittevalitsusparteide toetust 73,1% ulatuses. Jaotusest on näha, et mudel ennustab ligi 10% võrra paremini mittevalitsuspartei toetajaid kui valitsuspartei toetajaid. Valepositiivsuse määraks (*false positive rate*) ehk kui sageli mudel eksis nende inimeste puhul, keda pidas valitsusparteide toetajateks, oli 33,2% (mittevalitsusparteide toetajate puhul oli antud väärtus 30,2% - *false negative rate*). Seega on õigesti ennustatud protsent mõneti sõltuv ka juhtumite esialgsest jaotusest ning mudeli üldine võimekus ennustada inimeste parteilist valikut tugineb rohkem õigesti ennustatud mittevalitsuspartei toetajate osakaalule.

Tabelis 3 on ära toodud tegurid, mis määravad valitsuspartei toetust indiviidi tasandil. Välja on toodud regressiooni koefitsient (B), Wald statistic, mis hindab regressioonkoefitsiendi olulisust, ning riskisuhe (e^b). Tulemustest võib näha, et valitsusparteide ja mittevalitsusparteide valijad erinesid oluliselt üksteisest 12 aspekti poolest. Inimesed kippusid valitsusparteisid karistama, kui nende hinnang riigi majanduslikule olukorrale

³ Mudelis on tehtud ka tavapärane multikollineaarsuse test: ükski muutuja mudelis ei olnud omavahel tugevalt korrelatsioonis.

Tabel 3. Valitsusparteide toetust määravad tegurid indiviidi tasandil

	B	Wald	Riskisuhe
<i>Retrospektiivsed hinnangud</i>			
Majandus parem kui 12 kuud tagasi	0,138	2,32	1,148
Majandus veidi halvem kui 12 kuud tagasi	-0,314***	25,15	0,731
Majandus palju halvem kui 12 kuud tagasi	-0,685***	113,88	0,504
<i>Prospektiivsed hinnangud</i>			
Majandus paraneb järgneva 12 kuu jooksul	0,354***	48,56	1,425
Majandus veidi halvem järgneva 12 kuu jooksul	-0,249***	19,07	0,779
Majandus palju halvem järgneva 12 kuu jooksul	-0,343***	24,22	0,710
<i>Perekonna majanduslik olukord</i>	0,043*	5,197	1,044
<i>Valitsuse vastutus ja mõju</i>			
Valitsuse majanduslik vastutus	-0,053***	49,27	0,948
Valituse mõju majandusele: positiivne	0,947***	440,40	2,579
<i>Kuulumine ELi: positiivne</i>	0,424***	80,6	1,528
<i>Valimistsükkel</i>			
Varajane	-0,937***	32,13	0,392
Hiline	-0,284	3,13	0,753
<i>Kontrollmuutujad</i>			
Vanus	0,006***	24,06	1,006
Haridus	-0,007	3,54	0,993
Sugu: mees	-0,102*	6,553	0,903
<i>Nagelkerke Pseudo-R²</i>	0,247		
<i>N</i>	12 814		
<i>Õigesti ennustatud %</i>	68,5		

Märkus: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

N valitsusparteide toetajad: 5 916; N mittevalitsusparteide toetajad: 6 898.

Mudelisse on lisatud ka 26 ELi liikmesriigi dihhotoomsed muutujad. Referentskategoriaiks on jäetud Saksamaa.

(nii retrospektiivne kui ka prospektiivne) oli negatiivne. Mida halvemaks majanduse olukorda hinnati ja tulevikku ennustati, seda enam kasvas tõenäosus, et valitsusparteid karistatakse ning antakse hääl valitsusväliste parteidele. Kõige tõenäolisemalt karistasidki valitsusparteid need inimesed, kelle arvates oli praegune majanduslik olukord palju halvem kui aasta tagasi ($e^b = 0,540$; $p < 0,001$). Lisaks olid mittevälitsuspartei valijad pigem need, kelle arvates valitsus vastutab riigi majanduse eest. Vaadates valitsusparteide toetust rahvusparlamendi valimistsükliks, siis üllatuslikult oli valitsusparteide karistamine ulatuslikum just tsükli varasemal perioodil, kui peaks kestma veel aeg, kus valitsusparteid naudidavad üldvalimistel saavutatud tugevamat toetust. Lisaks kippusid valitsusparteid rohkem karistama meessoost valijad.

Kui vaadata võimuerakondade premeerimist, siis üks olulisemaid tegureid, millel oli tugevalt positiivne efekt valitsusparteide toetusele ($e^b = 2,579$, $p < 0,001$), oli inimeste positiivne hinnang valitsuse mõjule majanduse toimimisel. Teisisõnu, inimeste positiivne hinnang valitsuse mõjule riigi majandusele suurendas märkimisväärselt tõenäosust, et inimene hääletab EP valimistel valitsuspartei poolt. Samuti oli valitsusparteide poolt hääletamise šanss 1,425 korda suurem neil inimestel, kes olid riigi majandusliku tuleviku suhtes positiivselt meelestatud ning kelle arvates riigi majanduslik olukord järgneva aasta jooksul paraneb. Ka perekonna majandusliku olukorra ja valitsusparteide toetuse vahel oli oluline positiivne seos. Intervallskaalal miinimumist (1) maksimumini (7) iga punktiga, kus hinnati oma perekonna majanduslikku olukorda paremaks, kasvas ka valitsusparteide valimise šanss 1,044 korda. Lisaks eelnevale toetasid EP 2009. a valimistel valitsusparteid suurema tõenäosusega vanemad inimesed ning need, kelle arvates oli ELi liikmelisus riigi jaoks positiivne.

Logistilise regressiooni tulemused lubavad toetada eelnevalt püstitatud hüpoteese indiviidi majandusliku hääletamise kohta. Tulemustest tuli väga selgelt välja riigi majandusliku hinnangu ja valitsusparteide toetuse vaheline seos (H1). Nii retrospektiivsete hinnangute kui ka prospektiivsete majanduslike hinnangute puhul oli suurem tõenäosus, et toetatakse valitsusparteid, kui riigi üldist majanduslikku olukorda peeti heaks ja tulevikku suhtuti positiivselt. Teisisõnu, mida paremaks hinnati

riigi majanduslikku olukorda hetkel ja tulevikus, siis seda enam kasvas tõenäosus, et valimistel toetatakse valitsusparteid. Negatiivsema majandusliku hinnangu puhul kasvas tõenäosus, et valituks osutub valitsusse mitte kuuluv partei. Sama saab öelda ka leibkonna majandusliku olukorra tulemuste kohta: mida halvemaks hindasid inimesed oma leibkonna majanduslikku olukorda, seda tõenäolisemalt ka mittevalitsusparteid toetati (H2). Seega mängis 2009. a EP valimistel valitsusparteide häälte kaotuses statistiliselt olulist rolli inimeste leibkonnapõhine hinnang (*pocketbook voting*) ja ka riigi majandusliku olukorra hinnang (*sociotropic voting*). Tulemustest võib aga näha, et hinnang riigi majanduslikule olukorrale omas EP 2009. a valimistel siiski suuremat rolli kui leibkonnapõhine hinnang.

Nii üheselt ja selgelt ei saa aga tõlgendada, kas EP valimistel mängisid inimeste jaoks olulisemat rolli retrospektiivsed või prospektiivsed hinnangud majandusele (H3). Vaadates tulemusi, siis positiivsete hinnangute puhul oli olulisem roll prospektiivsel hinnangul ($e^b = 1,425$, $p < 0,001$). Need inimesed, kelle arvates majandus lähiajal paraneb, hääletasid suurema tõenäosusega valitsusparteide poolt, kui inimesed, kelle arvates muutub riigi majanduslik olukord lähitulevikus halvemaks. Negatiivsete hinnangute puhul oli vastupidiselt tugevam mõju retrospektiivsetel hinnangutel. Mida halvemaks riigi majanduse olukorda hinnati võrreldes aastataguse ajaga, seda tõenäolisemaks osutus valitsusparteide karistamine. Seega olid erinevates aspektides olulised nii retrospektiivsed kui ka prospektiivsed hinnangud majandusele. Negatiivsete retrospektiivsete hinnangute puhul oli suurem tõenäosus, et karistatakse valitsusparteid kui negatiivsete prospektiivsete hinnangute põhjal. Positiivsete hinnangute puhul oli tõenäosus vastupidine.

Selgelt leidis kinnitust ka viimane hüpotees, et valitsusparteide valijad pidasid EP 2009. a valimistel valitsust majanduse eest vähem vastutavaks kui mittevalitsusparteide valijad (H4). Mida rohkem vastutust valitsusele riigi majandusliku olukorra eest pandi, seda suurema tõenäosusega EP valimistel valitsusparteid ka karistati. Vaadates kombineeritult indiviidide valikute muutust 2009. a Euroopa Parlamendi valimistel (tabel 1) ja logistilist analüüsi (tabel 3), võib kokkuvõtvalt valitsusparteide häälte

kaotust 2009. a EP valimistel tõlgendada kui valitsusparteide karistamist kehva majandusliku olukorra tõttu.

4.4 Analüüs ja arutelu

Indiviidi valimiskäitumist uurides võib näha, et 2009. aasta Euroopa Parlamendi valimised vastasid täielikult olulisele teisejärguliste valimiste tunnusele: tugev valitsusparteide karistamine ning valitsusse mitte kuuluvate parteide (opositsiooni-parteid, parlamendivälised erakonnad, üksikkandidaadid) edu. 27 ELi liikmesriigi kõikidest respondentidest 38,2% toetas eelnevatel rahvusparlamendi valimistel valitsuse moodustanud parteisid ning 29,4% mittevalitsusparteisid (tabel 4).

Tabel 4. Häälte jaotus eelnevatel rahvusparlamendi valimistel ja EP 2009 valimistel

	<i>Eelnevad rahvusparlamendi valimised</i>	<i>EP 2009</i>
Mittevalitsuspartei	7 704 (29,4%)	7 538 (28,8%)
Valitsuspartei	10 013 (38,2%)	6 518 (24,9%)
Muu	8 482 (32,4%)	12 156 (46,3%)
Kokku	26 199 (100%)	26 212 (100%)

Märkus: 'Mittevalitsuspartei' näitajad hõlmavad endas opositsiooniparteide poolt hääletanuid, parlamenti mitte kuuluvate parteide poolt hääletanuid ja üksikkandidaatide toetajaid. 'Muu' rida hõlmab endas valimistel mitteosalenuid, rikutud sedgeid ning küsimusele vastamata jätmist.

EP valimistel oli tasakaal muutunud juba mittevalitsusparteide kasuks, keda toetasid 28,8% vastanutest ning valitsusparteide toetajate hulk oli langenud 13,3% võrra, 24,9%-ni. Vaadates, millistes liikmesriikides oli valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetajate erinevus suurim, siis Lätis toetati EP valimistel koguni 32,2% võrra rohkem valitsusväliseid erakondi (47,4%) kui valitsusparteisid (15,2%). Lätile järgnesid omakorda Iirimaa, Suurbritannia ja Ungari, vastavalt näitajatega 31,7%, 30,4% ja

27,9%. Kõigis nendes riikides pidasid küsitlusele vastanud inimesed kaheks kõige olulisemaks probleemiks riigis kehva majanduse terviklikku olukorda (nelja riigi peale keskmiselt 19,1% vastanutest) ning tööpuudust (keskmiselt 28% vastanutest). Kõigi 27 liikmesriigi peale kokku pidas aga tööpuudust kõige olulisemaks probleemiks riigis 25,3% vastanutest ja majanduse üldist rasket olukorda 16,8% vastanutest. Need kaks olid konkurentsilt kõige sagedamini mainitud probleemid riigis. Inflatsioonimäära mainis ära vaid 0,3% vastanutest. Inflatsiooni olematu osakaal ei tule kindlasti üllatusena, kuna nagu öeldud, oli paljudes riikides inflatsioonimäär äärmiselt väike või oli see lausa deflatsioonis. Tööpuudus ja inflatsioonimäär ongi omavahel aga pöördvõrdelises seoses, kuna tööpuuduse suurenedes väheneb inflatsioonimäär, sest kapitali pakkumine turul väheneb. Seega võib öelda, et 2009. aasta EP valimistel osutus valitsuspartei karistamisel valijate jaoks nn suurest kaksikust ehk inflatsioonimäärast ja tööpuudusest oluliseks vaid tööpuudus. See on ka loogiline, kuna suurema tõenäosusega muretsetakse majanduslikult raskematel aegadel ennekõike oma töökoha säilimise, mitte hindade tõusu pärast. See tõestab mõneti, et majanduslik hääletamine võib olla ajas küllaltki ebastabiilne ning erinevatel valimistel võivad valija häält mõjutada erinevad majanduslikud näitajad. Tööpuuduse vähenedes toimub vastupidine protsess, kus raha pakkumine turul suureneb, mis tõstab ka automaatselt inflatsioonimäära ja selle tõttu hindu turul. Seega võib oletada, et aja jooksul muutub inimeste jaoks pidevalt tööpuuduse ja inflatsioonimäära olulisus majanduslikus hääletamises.

Kui respondentide välja toodud kahele olulisele riigi majanduslikule probleemile tuua kõrvale makromajanduslikud näitajad, siis võib eeldada, et valija oli EP 2009. a valimiste ajal riigi majanduslikust olukorrast küllaltki hästi teadlik. Koguni 25,3% uuringus küsitletutest pidas riigis hetkel kõige olulisemaks probleemiks tööpuudust ning 16,8% riigi majanduse üldist kehva olukorda. 2009. aasta esimesel poolaastal, kui majanduslikult raske aeg oli jõudnud oma haripunkti, olid ELi liikmesriikide suurimateks majandusega seonduvateks probleemideks just tööpuudus ja majanduslangus (negatiivne SKP kasv), mille 2009. aasta esimese kahe kvartali keskmised näitajad olid vastavalt 8,55% ja -4,95%. Keskmise inflatsioonimäär, mida mainis kõigest 78 inimest (0,3%), oli esimesel kahel kvartalil 1,25%. Seega võibki

eeldada, et inimesed ei pruukinud küll pidevalt jälgida riigi majanduslikku olukorda, kuid tähtsamaid makromajanduslikke näitajaid tajuti siiski üllatavalt hästi.

Regressioonanalüüsist selguski, et inimeste jaoks oli EP valimistel parteid valides suurem mõju pigem riigi üldisel majanduslikul olukorral kui nende enda perekonna omal. Mõlemad osutusid küll oluliseks häält mõjutavaks teguriks: mida parem oli riigi ja perekonna majanduslik olukord, seda väiksema tõenäosusega karistati EP valimistel valitsusparteid. Tugevamaks mõjutajaks oli siiski riigi üldine majanduslik olukord, mis näitas selgelt, et mida halvemaks riigi majandust hinnati, seda tõenäolisemalt valitsusparteid ka karistati. Seega võib tulemustest välja lugeda, et inimesed saavad aru, et valitsuse peamiseks ülesandeks ei ole siiski seista indiviidi majandusliku heaolu eest, vaid riigi üldise arengu eest. Samuti saadakse aru, et pikemas perspektiivis mõjutab ühiskonna heaolu ka nende endi heaolu. Lisaks on parem riigi majandus ka eduka ning jätkusuutliku ühiskonna toimimise aluseks. Hinnates riigi majandust minevikust ja tulevikust lähtuvalt, karistati valitsusparteid negatiivsemate hinnangute puhul. Seega mängis valitsusparteide karistamisel tugevat rolli inimeste negatiivne hinnang valitsuse senistele majanduspoliitilistele saavutustele ja negatiivne hinnang, et järgneva aasta jooksul võiks riigi majanduslik olukord paraneda.

Kui vaadata ajaliselt, millisel rahvusparlamendi valimistsükli perioodil toimus EP valimistel valitsusparteide ulatuslikum karistamine, siis üllatuslikult oli selleks tsükli varajane periood ehk esimene kolmandik. Teoorias peaksid sellel ajal valitsusparteid siiski veel nautima rahvusparlamendi valimistel saavutatud edu. See eeldab, et valimistsükli esimesel perioodil valisid inimesed pigem siiralt ehk nende erakondade poolt, kes esindavad inimeste tegelikke vaateid või mõnda kitsamat valdkonda, mille eest suuremad erakonnad ei seisa või anti hääle protesti märgiks valitsusväliste parteidele. Kuna rahvusparlamendi valimistel hääletatakse sageli strateegiliselt, siis tõenäolisemalt anti seal oma hääle pigem mõne suurema partei poolt, vältimaks teatud parteide võimule pääsemist. Lisaks sellele halvenesid riikide majandusnäitajad 2009. aastal väga kiirelt. Kui nt 2008. aastal oli SKP kasv mitmel pool veel napilt positiivne, siis 2009. aasta alguses toimus väga oluline ja kiire majandusnäitajate langus (*Eurostat*). SKP langus ja tööpuuduse määr ulatusid mitmes riigis 2009. aasta teiseks kvartaliks

ligikaudu 20%-ni. Seega võib eeldada, et valitsusparteide ulatusliku karistamise põhjus tsükli esimesel kolmandikul võis olla ka valija kiire pettumine valitsuses, kuna eelnevalt valitsuse moodustanud parteid valides loodeti tõenäoliselt siiski riigi majanduse paranemist. Taoline kiire majanduse halvenemine vahetult pärast rahvusparlamendi valimisi võis seega inspireerida valijaid toetama pigem mittevalitsusparteid.

2009. a EP valimistel sai kinnitust ka majandusliku hääletamise keskne tees: valija peab valitsust riigi majandustingimuste eest vastutuavaks. Tulemustest võis selgelt näha, et mida rohkem pidas inimene valitsust riigi majandusliku olukorra eest vastutavaks, seda suurema tõenäosusega ta EP valimistel valitsusparteid ka karistas. Kui vaadata, kuidas inimesed hindasid majanduslikku vastutust, siis võib üsna üheselt öelda, et inimesed peavad valitsust oluliselt riigi majanduse eest vastutavaks (lisa 3). Küsitletutest koguni 29,7% (7 797 inimest) hindas kümnepallisel skaalal valitsust riigi majanduse eest maksimaalselt vastutavaks. Tabelist 2 võis näha, et need inimesed, kelle meelest on valitsus oluliselt vastutav, kippusid valitsusparteid ka rohkem karistama, andes oma hääle mittevalitsusparteile. See eeldab muidugi, et inimeste arvates on valitsusel riigi majandusnäitajatele ka reaalne mõju.

Nii oluline ülekaal inimesi, kelle arvates on valitsus täielikult riigi majanduse eest vastutav, lisab muidugi kahtlust vastutuse hägustumisest. Teisisõnu, vastutus majanduse eest võib reaalsuses olla küll liikunud osaliselt valitsusest eemale, kuid keskmise inimese arvates lasub valitsusel endiselt peamine vastutus, tagamaks majanduse edukas toimimine. Seda kinnitab mõneti ka vastutust hägustavate tegurite hindamine: näiteks parteide arv valitsuses, parlamendi struktuur, ELi mõju riigi majandusele (lisa 3; tabelid 6, 7 ja 8). Vastavalt teooriale peaks suurem parteide arv valitsuses, kahekojaline parlamendi struktuur ja suurem ELi mõju riigi majandusele hägustama selget vastutust, mille tulemusena karistatakse valitsusparteid vähem. Tegelikkuses see täielikult nii ei olnud. Esines küll märke, mis kinnitaksid vastutuse hägustumist, näiteks valitsusparteide väiksem toetus ühekojalise parlamendi või üheparteilise valitsuse puhul, kuid tegelikkuses võib neid pigem teisejärgulisteks lugeda, kuna mittevalitsuspartei toetajate hulk oli lihtsalt oluliselt suurem. Seega peavad inimesed

siiski valitsusparteid riigi majanduse eest tugevalt vastutavaks ning selle tõttu ka tõenäoliselt karistavad neid rohkem.

Lähtudes analüüsi tulemustest võib kokkuvõtvalt öelda, et 2009. a EP valimistel oli suurema tõenäosusega valitsuspartei toetajaks naissoost vanem isik, kelle perekonna majanduslik olukord oli üle keskmise hea ning kes nägi riigi majandust lähiajal liikuvat positiivsemate näitajate suunas. Lisaks pidas ta valitsust majanduse eest vähem vastutavaks kui mittevalitsuspartei toetajad ja valitsuse mõju majandusele positiivseks. Samuti peab ta ka kuulumist Euroopa Liitu pigem positiivseks.

Kokkuvõte

Käesoleva uurimuse eesmärk oli uurida valitsusparteide häälte kaotust Euroopa Parlamendi valimistel ja selle põhjuseid. On väga tavaline, et valitsuses olevad parteid kaotavad teisejärgulistel EP valimistel hääli ja ei suuda rahvusparlamendi valimistel saavutatud edu korrata. Edu saavutavad pigem opositsiooniparteid ja väiksemad ning äärmuslikumad erakonnad. Sageli on selle põhjuseks inimeste soov valida pigem siiralt, hääletades partei poolt, mille ideoloogia kattub suurel määral valija vaadetega ning mida nad tegelikult oleksid soovinud valida. Selle tulemusena osutuvad sageli valituks just väiksemad ja äärmuslikumad parteid, mida on viimase aja EP valimised mõneti ka demonstreerinud. Rahvusparlamendi valimistel valitakse pigem mõne suure partei poolt, mille peamised vaated kattuvad indiviidi omadega. Sellegipoolest on oluliseks valitsusparteide häälte kaotuse põhjuseks peetud ka majanduslikku hääletamist. Majanduslikku olukorda peetakse üheks olulisemaks valija häält mõjutavaks teguriks. Antud töö seletaski valitsusparteide häälte kaotust, lähtudes indiviidide majandusliku olukorra tõlgendamisest. Töö ise oli jaotatud neljaks suuremaks peatükiks, kus esimesed kaks keskendusid teoreetilisele kirjandusele EP valimiste ja majandusliku hääletamise kohta. Kolmandas osas keskenduti metoodika kirjeldamisele ning neljas peatükk tõi välja juba konkreetsed majandusliku hääletamise tulemused EP valimistel.

Üldine majandusliku hääletamise teooria ütleb küllaltki üheselt, et valija premeerib valimistel valitsust, mis on riigi majanduse edendamiseks edukalt hakkama saanud. Valitsust, mis ei suuda riigi majanduspoliitikaga edukalt toime tulla, valimistel vastupidiselt karistatakse. Sellises olukorras võidavadki pigem mittevalitsusparteid eeskätt opositsiooniparteidega. On üsna loogiline ja sage, et rahvusparlamendi valimistel valitsuse moodustanud parteide poolt kõiki välja käidud lubadusi ei suudeta alati ellu viia, mille tõttu eelnevalt valitsusparteid toetanud inimesed pettuvad ning muudavad EP valimistel oma eelistust. Seda näitasid ilmekalt ka 2009. aasta EP valimised, kus ligikaudu 20% eelnevalt riigis valitsuse moodustanud parteide toetajatest otsustasid EP valimistel toetada mittevalitsusparteid. See eeldab, et peaaegu iga viies valitsuspartei toetaja ei pruukinud oma valikuga rahul olla ja otsustas oma häält muuta ning valitsusparteid karistada. Ühtekokku langes EESi indiviidiuuringu järgi EP

valimistel valitsusparteisid toetanute osakaal 13,3% võrra (tabel 4), samal ajal kui valitsusväliste parteide toetajate osakaal langes vaid 0,6% võrra. Sealjuures mittevalitsusparteid toetanud inimeste osakaal oli 3,9% võrra suurem kui valitsuspartei toetajate osakaal. Seega osutus 2009. a EP valimistel valitsuspartei karistamine küllaltki märkimisväärseks.

Kui vaadata makromajanduslikke näitajaid Euroopas 2009. aastal vahetult enne EP valimisi, siis võis näha, et peaaegu kõik ELi riigid võitlesid tugeva majanduslanguse ja kasvava tööpuudusega. Mitmel pool riikides ületas nt tööpuuduse määr 10% piiri, lähenedes Hispaanias juba 20% piirile. Ainult Poola suutis 2009. aasta alguses oma majandust suuremast langusest säästa, hoides SKP kasvu positiivsena. Antud makromajanduslikud näitajad ja oluline valitsuspartei karistamise osakaal andsid põhjust arvata, et valija karistas valimistel valitsusparteisid, võttes suuresti aluseks just valitsuse suutmatuse säästa riiki majanduslikult raskest perioodist.

Antud uurimus näitas edukalt, et mida vähem inimesed riigi majanduse olukorraga rahul olid, seda väiksem oli ka valitsuspartei toetamise tõenäosus EP valimistel. Mittevalitsuspartei toetamise tõenäosus sellisel juhul vastupidiselt suurenes ja seda nii retrospektiivsete kui ka prospektiivsete hinnangute puhul. Teisisõnu, inimesed, kes olid riigi majandusliku olukorra suhtes pessimistlikumad, kaldusid toetama pigem mittevalitsusparteisid ja optimistlikumad pigem valitsusparteisid. Sarnane mõju kehtis ka perekonna majanduse olukorra tõlgendamisel, kus positiivsemalt meelestatud inimesed toetasid pigem valitsusparteisid ja negatiivsemalt meelestatud valitsusväliseid erakondi.

Analüüsi tulemusena kinnitati peaaegu täielikult ka kolmandas osas püstitatud empiirilisel testitavaid hüpoteese. Esiteks, uurimusest selgus, et tüüpiline valitsuspartei toetaja EP valimistel oli inimene, kes toetas ka eelnevatel rahvusparlamendi valimistel mõnda valitsuse moodustanud erakonda. Samuti ka valitsusväliste erakondade toetajates moodustas olulise osa üldvalimistel valitsuse moodustanud parteide poolt hääletanud inimesed. Valitsusparteisid karistasidki tõenäolisemalt just need inimesed, kes hindasid riigi majanduslikku olukorda ning selle tulevikku negatiivselt ja premeerisid need, kes

omasid vastupidiselt positiivset hinnangut. Seega võib eeldada, et võimuerakondade valijatel ei olnud põhjust valitsuse senistele tegemistele etteheiteid teha, mille tõttu usuti ka, et riigi majandusse panustamisega saab valitsus ka tulevikus edukalt hakkama. Hinnang riigi üldisele majanduslikule olukorrale omaski inimeste jaoks EP valimistel olulisemat mõju kui hinnang perekonna majanduslikule olukorrale.

Teiseks, riigi majanduse hindamine ei tähenda sellegipoolest, et perekonna majanduslik olukord ei oleks üldse olulist mõju omanud. Sarnaselt riigi majanduse hinnangule hinnati ka leibkonna majandust: mida paremaks inimene oma enda leibkonna majanduslikku olukorda pidas, seda tõenäolisemalt ta valitsusparteid EP valimistel valis. Teoriast lähtuvalt võib eeldada, et sellised valijad on pigem need, kelle arvates on valitsus vastutav indiviidide majandusliku heaolu eest. Töö teises peatükis selgus, et valijad, kelle arvates on valitsuse ülesandeks hoolitseda indiviidi personaalse heaolu eest, kuuluvad rohkem kollektivistlikku heaoluühiskonda nagu näiteks Taani.

Kolmandaks, EP valimistel oli oluline mõju nii retrospektiivsetel kui ka prospektiivsetel hinnangutel majandusele. Mida halvemaks inimesed nii riigi lähiminekiku kui ka lähituleviku majandust hindasid, seda tõenäolisemalt nad võimuparteisid karistasid, andes EP valimistel oma hääle valitsusväliste erakondadele. Negatiivsed retrospektiivsed hinnangud majandusele omasid valitsuspartei karistamisel tugevamat mõju kui negatiivsed prospektiivsed hinnangud. Positiivsete hinnangute puhul oli vastupidiselt prospektiivne mõju valitsuspartei premeerimisel tugevam.

Neljandaks näitas analüüs, et mida enam inimesed valitsust riigi halva majanduse käekäigu eest vastutavaks pidasid, seda tõenäolisemalt nad EP valimistel valitsusparteisid karistasid. Mittevalitsuspartei toetajatest moodustasid ka tunduvalt suurema hulga need inimesed, kelle arvates on valitsus riigi majanduse eest oluliselt vastutav. Samuti võib seda küllaltki loogiliseks pidada, kui vaadata taas 2009. aasta makromajanduslikke näitajaid Euroopas. Kui valitsus riigi majanduse käekäigu eest ei vastuta, ei kannaks see ka süüd riigi halva majandusliku olukorra eest. Siiski oli nende inimeste osakaal oluliselt suurem, kelle arvates valitsus vastutab tugevalt riigi majanduse eest, mis tähendab, et valitsus on inimeste arvates siiski mingil määral süüdi riigi kehvades

majanduslikes näitajates. Selle tõttu on ka mõistetav, miks valitsust riigi majanduse eest vastutavaks pidavad inimesed toetasid rohkem mittevalitsusparteid.

Tunnustus

Käesoleva töö autor tänab oma juhendajat Piret Ehinit ning Mihkel Solvakut ja Ann Metslangi nõuannete ja kommentaaride eest, mis olid abiks töö valmimisel.

Kasutatud kirjandus

- Adshead, M. & Hill, J.** (2005). 'Elections to the European Parliament, June 2004: The 15 established member states', *Electoral Studies*, Vol. 24, Lk. 511-551.
- Aidt, T. S.** (2000). 'Economic voting and information', *Electoral studies*, Vol. 19, Lk. 349-362.
- Anderson, C. D.** (2000). 'Economic Voting and Multilevel Governance: A Comparative Individual- Level Analysis', *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 2, Lk. 449-463.
- Auers, D.** (2005). 'European Elections in Eight New EU Member States', *Electoral Studies*, Vol. 24, No. 4, Lk. 747-754.
- Blount, S.** (1999). 'The microeconomic voter', *Electoral Studies*, Vol. 18, Lk. 505-517.
- Bloom, H. S. & Price, H. D.** (1975). 'Voter response to short-run economic conditions: the asymmetric effect of prosperity and recession', *American Political Science Review*, Vol. 69, Lk. 1240-1254.
- Bold, T., Garry, J. & Tilley, J.** (2008). 'Perceptions and reality: Economic voting at the 2004 European Parliament elections', *European Journal of Political Research*, Vol. 47, Lk. 665-686.
- Bruter, M.** (2005). 'Developments in the 'Old' Member States', *Journal of Common Market Studies*, Vol. 43, No. 1, Lk. 147-162.
- Canton, D. & Jorrat, J. R.** (2002). 'Economic Evaluations, Partisanship, and Social Bases of Presidential Voting in Argentina, 1995 and 1999', *International Journal of Public Opinion Research*, Vol. 14, No. 4, Lk. 413-427.
- Carrubba, C. & Timpone, R. J.** (2005). 'Explaining Vote Switching Across First- and Second- Order Elections', *Comparative Political Studies*, Vol. 38, No. 3, Lk. 260-281.
- Chapell, Jr. H. W. & Veiga, L. G.** (2000). 'Economics and elections in Western Europe: 1960-1997', *Electoral Studies*, Vol. 19, Lk. 183-197.
- Cutler, F.** (2008). 'One Voter, Two First-Order Elections?', *Electoral Studies*, Vol. 27, No. 3, Lk. 492-504.
- De Lange, S. L. & Art, D.** (2011). 'Fortuyn versus Wilders: An Agency-Based Approach to Radical Right Party Building', *West European Politics*, Vol. 36, No. 6, Lk 1229-1249.

- Dorussen, H. & Palmer, H. D.** (2002). 'Economic voting', Routledge, London, Inglismaa.
- Downs, A.** (1957). 'An Economic Theory of Democracy', Harper and Row, New York, USA.
- Ehin, P. & Solvak, M.** (2012). 'Party Voters Gone Astray: Explaining Independent Candidate Success in the 2009 European Elections in Estonia', *Journal of Elections*, Vol. 22, No. 3, Lk. 269-291.
- Erikson, R. S., MacKauan, M. B. & Stimson, J. A.** (2000). 'Bankers or peasants revisited: economic expectations and presidential approval', *Electoral Studies*, Vol. 19, Lk. 295-312.
- Eurobarometer surveys*– http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm
- European Election Database* – http://www.nsd.uib.no/european_election_database/
- European Election Studies* - <http://www.piredeu.eu>
- European Parliament* - <http://www.europarl.europa.eu/portal/>
- Eurostat* – <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Evans, J. A. J.** (2004). 'Voting and the Economy', *Voters & Voting: An Introduction*, SAGE Publications, Athenaeum Press, Suurbritannia.
- Fauvelle-Aymar, C. & Stegmaier, M.** (2008). 'Economic and Political Effects on European Parliamentary Electoral Turnout in Post-Communist Europe', *Electoral Studies*, Vol. 27, No. 4, Lk. 661-672.
- Fernandez-Albertos, J.** (2006). 'Does internationalisation blur responsibility? Economic voting and economic openness in 15 European countries', *West European Politics*, Vol. 29, No. 1, Lk. 28-46.
- Fiorina, M.** (1981). 'Retrospective Voting in American National Elections', Yale University Press, New Haven, Connecticut.
- Franklin, M.** (2003). 'The dynamics of electoral participation, in: L. LeDuc, R. G. Niemi & P. Norris', *Comparing Democracies 2: New Challenges in the Study of Elections and Voting*, London: Sage, Lk. 148-168.
- Garand, J. C. & Holbrook, T.** (1996). 'Homo Economicus? Economic Information and Economic Voting', *Political Research Quarterly*, Vol. 49, Lk. 351-375.
- Hix, S. & Marsh, M.** (2007). 'Punishment or Protest? Understanding European Parliament Elections', *The Journal of Politics*, Vol. 69, No. 2, Lk. 495-510.

- Hix, S., Noury, A. & Roland, G.** (2009). 'Voting patterns and alliance formation in the European Parliament', *Philosophical Transactions of The Royal Society*, Vol. 364, Lk. 821-831.
- Key, V. O.** (1966). 'The Responsible Electorate: Rationality in Presidential Voting 1936-1960', Belknap Press, Cambridge, Massachusetts.
- Kinder, D. R. & Kiewiet, D. R.** (1979). 'Economic Discontent and Political Behavior: The role of Personal Grievances and Collective Economic Judgments in Congressional Voting', *American Journal of Political Science*, Vol. 23, Lk. 495-527.
- Kousser, T.** (2004). 'Retrospective voting and strategic behavior in European Parliament elections', *Electoral Studies*, Vol. 23, Lk. 1-21.
- Kovalenko, A. & Veebel, V.** (2013.08.04). 'Viljar Veebel ja Anastassia Kovalenko: millisesse Euroopa föderatsiooni?', *Postimees*.
- Kuklinski, J. H. & Darrell, M. W.** (1981), 'Economic Expectations and Voting Behavior in United States House and Senate Elections', *The American Political Science Review*, Vol. 75, No. 2, Lk. 436-447.
- Lewis-Beck, M. S.** (1988). 'Economic and Elections: The Major Western Democracies', Ann Arbor, University of Michigan Press, USA.
- Lewis-Beck, M. S. & Paldam, M.** (2000). 'Economic voting: an introduction', *Electoral Studies*, Vol. 19, Lk. 113-121.
- Loone, O.** (2012). 'Töölised, kapitalistid ja Riigikogu valimistulemused 2011', *Riigikogu Toimetised*, RiTo 26.
- Marsh, M.** (1998). 'Testing the Second-Order Election Model after Four European Elections', *British Journal of Political Science*, Vol. 28, Lk. 591-607.
- Miller, W. L. & Mackie, T.** (1973). 'The electoral cycle and the asymmetry of government and opposition popularity', *Political Studies*, Vol. 21, Lk. 263-279.
- Mueller, J. E.** (1970). 'Presidential popularity from Truman to Johnson', *American Political Science Review*, Vol. 64, Lk. 18-34.
- Nannestad, P. & Paldam, M.** (1994). 'The VP-function: A survey of the literature on vote and popularity functions after 25 years*', *Public Choice*, Vol. 79, Lk. 213-245.
- Nannestad, P. & Paldam, M.** (1997). 'From the Pocketbook of the Welfare Man: A Pooled- Section Study of Economic Voting in Denmark, 1986-92', *British Journal of Political Science*, Vol. 27, No. 1, Lk. 119-136.

- Nezi, R.** (2012). 'Economic voting under the economic crisis: Evidence from Greece', *Electoral Studies*, Vol. 31, No. 3, Lk. 498-505.
- Nowak-Lehmann, D. F., Otter T. & Roth, F.** (2011). 'Has the financial crisis shattered citizens' trust in national and European governmental institutions?', Evidence from the EU member states 1999-2010, *CEPS Working Document*, Lk. 1-28.
- Palmer, H. D. & Whitten, G. D.** (2011). 'Through thick and thin? The dynamics of government support across income groups during economic crises', *Electoral Studies*, Vol. 30, Lk. 427-437.
- Powell, B. Jr. G. & Whitten, G. D.** (1993). 'A Cross-National Analysis of Economic Voting: Taking Account of the Political Context', *American Journal of Political Science*, Vol. 37, No. 2, Lk. 391-414.
- Reif, L. & Schmitt, H.** (1980). 'Nine Second-Order National Elections: A Conceptual Framework for the Analysis of European Election Results', *European Journal of Political Research*, Vol. 8, Issue 1, Lk. 3-45.
- Sanders, D.** (2000). 'The Real Economy and the Perceived Economy in Popularity Functions: How much do the voters need to know? A study of British data, 1974-97', *Electoral Studies*, Vol. 19, No. 2/3, Lk. 275-294.
- Stray, S. & Silver, M.** (1983). 'Government popularity, by-elections and cycles', *Parliamentary Affairs*, Vol. 36, No. 1, Lk. 49-55.
- Tufte, E. R.** (1975). 'Determinants of the outcomes of midterm congressional elections', *American Political Science Review*, Vol. 69, Lk. 812-826.

Summary

Economic Voting in European Parliament Elections

The main purpose of this research was to discuss and to explain the reasons why incumbent parties tend to lose votes in European Parliament elections. According to Reif & Schmitt (1980), European Parliament elections can be described as a second-order national elections. Its main feature is that incumbent parties lose votes and the overall turnout is usually much lower than in general elections. It is highly common that in EP elections incumbent parties can not repeat the success they had in previous general elections. For example in 2004 EP elections Spain and Slovakia were the only countries where incumbent parties were able to surpass their results and get more votes than in previous general elections. All together in 25 EU countries incumbent parties lost about 12.5% of votes in total. In 2009 elections only Polish, Spanish, Finnish, and Bulgarian government parties were able to increase their vote share.

European Parliament elections are usually successful for opposition parties or small and extreme (especially far-right) parties. There can be several reasons to explain that phenomenon like voters sincere desire to vote for a candidate that is closer to his or her political views. Or the second-order EP elections are not important for voters which mean they can vote more sincere than in general elections. In general, one of the most common reasons to explain incumbent party vote loss is economic voting. According to theory, government parties get punished due to the bad economy and rewarded while economy is doing well. So far economic voting in European Elections is rather unexplored. Therefore, the purpose of this research paper is to explore how much peoples' economic perception affects the vote choice in European Elections.

This paper includes four main chapters. In the first chapter I am concentrating on European Election electoral system and bringing out the reasons why people tend to vote differently than in general elections. That is explained by using the second-order

national election theory, which says the EP elections are second-order mainly due to three reasons: 1) the same national parties are running for the seats, 2) after the election no government is formed, and 3) EP elections are mid-term elections and give feedback to incumbent parties about their current situation in political field. I am also describing the cycle effect that determines the range of incumbent parties' vote loss. In the second part, I am focusing on the theoretical framework of economic voting theory and bringing out the main academic debates. Therefore, in the second part I am concentrating mainly on four themes: 1) main macroeconomic indicators that affect peoples' vote choice like inflation rate and unemployment rate, 2) economic information, 3) individual behavior, whether people tend to follow more sociotropic voting or pocketbook voting and whether people use more retrospective voting or prospective voting, and 4) government economic responsibility. In the third part I am describing the methodology and data that I am using in this paper. The research is made by using the binary logistic regression model. To perform the analysis I am using the 2009 European Election Studies dataset. The fourth and last chapter focuses on the results and analysis.

Based on theoretical framework, the research has four main expectations and hypothesis that I am willing to prove empirically. First, the better people assess the macroeconomic situation, the more likely they vote for incumbent party in EP elections. Second, the better people assess their household economic situation, the more likely they vote for incumbent party in EP elections. Third, in EP elections retrospective voting is more influential than prospective voting. Fourth, the more people think the government is responsible for macroeconomic situation, the more likely they punish incumbent parties in EP elections due to bad economic situation.

In 2009 straight before the EP elections the macroeconomic situation in most of the EU member states was really bad. Besides Poland, the GDP growth was negative in every country ranging nearly up to -20% in Lithuania. Also in countries like Latvia, Ireland, Estonia, Lithuania, Slovakia and Spain the unemployment rate surpassed the 10% line in the first half of 2009. Therefore, the economy suffered in deep crisis. In according to

economic voting theory that means the economic voting should perform rather well in bad times and incumbent parties should be highly punished in 2009 EP elections.

My empirical results suggest that the punishment of incumbent parties in 2009 EP elections was rather extensive. The vote-switching pattern shows that nearly 20% of the voters that used to vote for incumbent party in previous general election voted for non-incumbent party in 2009 EP elections. That suggests that nearly every fifth person was unhappy with his or her vote choice in general election. All together, there were 28.8% of non-incumbent party voters and 24.9% of incumbent party voters. In previous general elections the balance was 38.2% vs 29.4% in favor of incumbent parties. The results also showed that the incumbent party voters were mostly satisfied or slightly dissatisfied with the state economic situation and non-incumbent voters slightly or very dissatisfied. Besides that the incumbent party voters assessed their household economic situation mainly average or above that. Paradoxically also more non-incumbent party voters assessed their household situation average or above that. But there were still more non-incumbent party voters than incumbent voters, who thought their household economic situation is below average.

The empirical results of regression analysis gave clear answers to my four expectations. First, people who assessed the macroeconomic situation better, were more likely to vote for incumbent party in EP elections. The results were significant with both, retrospective estimation and prospective estimation. For example, those people who thought that the current macroeconomic situation is slightly or highly worse than a year ago, tended to punish incumbents more likely by voting for non-incumbents. Among prospective estimation, the odds of those people with positive prospective estimation voting for government party were 1.44 times the odds of people with negative estimation. And on the contrary, the worse they thought the economy will be in the near future, the more likely they voted for non-incumbent party.

Second, similarly to macroeconomic assessments, the better the people assessed their household economic situation the more likely they voted for incumbent party. With a one point increase on a seven-point scale (1 – poor family; 7 – rich family), the odds for

voting for incumbent party in EP elections increased 1.044 times. That means both sociotropic and pocketbook voting had significant consequences for incumbent party voting, but still sociotropic voting was slightly more significant. This means that people tended to understand that the main task of the state is to invest in the state economy in general instead of personal economic situation. Besides that, people understood that the overall economic situation had more long-term influence and will affect their own welfare as well.

Third, we cannot unambiguously say that retrospective estimations were more influential than prospective. According to the results of regression analysis, it can be said that among negative estimations, retrospective assessments had stronger influence on the punishment of incumbent parties than negative prospective estimations. On the contrary, among positive estimations prospective assessments had more significant influence on rewarding the incumbents than positive retrospective estimations.

Fourth, those people who thought that government is responsible for macroeconomic situation, tended to vote more likely for non-incumbents and punish incumbent parties in EP elections. The general trend was that in spite of global impact or minority government, etc, people still tended to hold government responsible for macroeconomic situation. Therefore, when looking the main macroeconomic indicators in Europe in 2009, it is rather logical that individuals tended to punish government parties.

In sum, according to the results, the typical incumbent party voter in 2009 EP elections was female and older person, whose household economic situation was above average and thought that the macroeconomic situation will improve in near future. Besides, she tended to hold government less responsible for economic situation and thought that the government had positive influence on the state economy. Furthermore, she thought that EU membership has positive influence on her country.

Lisa 1: Muutujad logistilises regressioonis

<i>EESi küsimuse sõnastus</i>	<i>Kodeering</i>
<i>Parteivalik 2009. a EP valimistel</i>	
Millise erakonna poolt Te hääletasite?	1 – valitsuspartei; 0 – mittevalitsuspartei
<i>Hinnang majandusele</i>	
Mida Te arvate majandusest? Kas riigi üldine majanduslik olukord on võrreldes olukorraga 12 kuud tagasi muutunud...	1 – parem; 0 – kõik ülejäänud 1 – veidi halvem; 0 – kõik ülejäänud 1 – palju halvem; 0 – kõik ülejäänud
Ja 12 kuu pärast, milline selle riigi üldine majandusolukord Teie arvates siis on?	1 – paraneb; 0 – kõik ülejäänud 1 – veidi halvem; 0 – kõik ülejäänud 1 – palju halvem; 0 – kõik ülejäänud
<i>Perekonna majanduslik olukord</i>	
Kõike arvesse võttes, milline on Teie pere elustandard?	1 – vaene perekond; 7 – rikas perekond
<i>Valitsuse vastutus ja mõju majandusele</i>	
Mõeldes esmalt majandusest, kui palju vastutab valitsus majanduse olukorra eest?	0 – vastutus puudub; 10 – täielik vastutus
Kas Teie arvates on valitsuse poliitikal olnud positiivne mõju, negatiivne mõju või mitte mingit mõju riigi majandusolukorrale?	1 – positiivne; 0 – kõik ülejäänud
<i>ELi mõjud</i>	
Kas Teie arvates on kuulumine Euroopa Liitu üldiselt hea, halb või ei ole ei hea ega halb?	1 – positiivne; 0 – kõik ülejäänud
<i>Kontrollmuutujad</i>	
Vanus	Aastates
Haridus	Aastates
Sugu	1 – mees; 0 – naine

Lisa 2: Makromajanduslikud näitajad 2009. aasta esimesel poolaastal

Tabel 5. Valitsusparteide valimistulemuste muutus EP 2009. a valimistel ja riigi makromajanduslikud näitajad 2009 aasta esimeses kahes kvartalis.

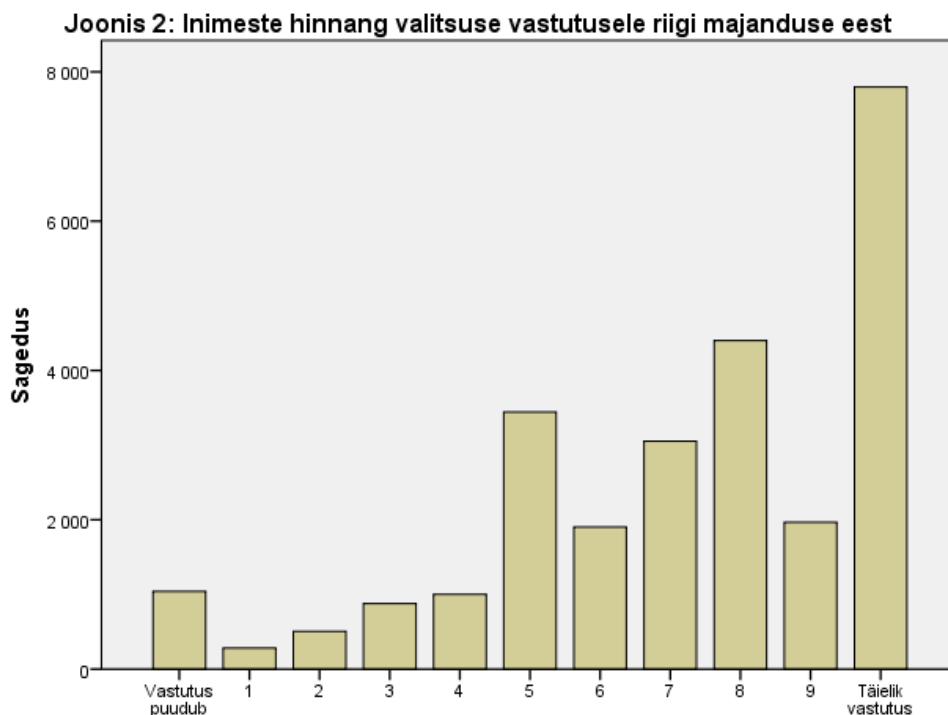
Riik	Valitsuse häälte muutus	SKP kasv		Tööpuudus		Inflatsioon	
		2009 I kv	2009 II kv	2009 I kv	2009 II kv	2009 I kv	2009 II kv
Läti	-30,25	-18,7	-17,3	13,2	16,3	9	4,5
Ungari	-25,84	-5,6	-6,8	9,3	10,2	2,7	3,6
Iirimaa	-20,28	-9	-7,8	10,2	11,9	0,2	-1,5
Eesti	-20,06	-15	-16,1	11	15,6	3,7	0,2
Suurbritannia	-19,45	-5,2	-5,8	7	*	3	2,1
Holland	-14,31	-4,5	-5,5	2,9	3,2	1,8	1,6
Prantsusmaa	-11,66	-3,5	-2,7	8,8	9,3	0,7	-0,3
Saksamaa	-10,79	-6,7	-5,8	7,3	7,7	0,8	0,3
Portugal	-10,03	-3,9	-3,5	8,8	9,3	-0,1	-1,3
Kreeka	-9,55	-1	-1,9	7,7	*	1,8	0,8
Malta	-8,85	-1,2	-2,9	6,6	7,2	3,5	3,4
Luksemburg	-8,79	-6,3	-7,3	5,8	6,3	0,1	-0,7
Tšehhi	-7,74	-4,2	-4,7	5,5	6,1	1,5	1
Leedu	-7,15	-13,1	-19,7	11,1	14,5	8,5	4,9
Belgia	-6,99	-3,7	-4,2	7,7	8,1	1,5	-0,2
Rootsi	-5,68	-6,3	-5,8	7,6	8,7	2	1,7
Sloveenia	-5,63	-8,8	-9	4,9	5,9	1,7	0,6
Rumeenia	-4,67	-6,2	-8,7	6,2	*	6,8	6,1
Taani	-3,72	-3,9	-7	4,8	5,9	1,7	1
Slovakkia	-3,1	-5,7	-5,5	10,1	11,3	2,3	1,1
Austria	-1,52	-3,8	-4,5	4,3	4,4	1,1	0,1
Küpros	-0,93	0,4	-1,4	4,4	5,3	0,8	0,4
Itaalia	-0,24	-6	-5,9	7,4	*	1,3	0,9
Poola	1,02	1,5	1,3	7,7	8,2	3,6	4,2
Hispaania	1,48	-3,2	-4,2	16,4	17,9	0,5	-0,7
Soome	2,33	-7,8	-8,9	7,4	8,3	2,4	1,7
Bulgaaria	5,43	-3,5	-4,9	6	6,6	5,1	3,1
Keskmine	-8,40	-4,9	-5	8,3	8,8	1,6	0,9

Allikas: European Election Database; Eurostat.

Valitsusparteide häälte muutus on esitatud EP 2009. a ja eelnevate parlamendivalimiste valitsusparteide häälte osakaalu vahena.

*Andmed puuduvad

Lisa 3: Valitsuse vastutus majanduse eest

Tabel 6: Valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetus ning parteide arv valitsuses

Parteide arv valitsuses						
	1	2	3	4	5	Kokku
Mittevalitsusparteide toetus	2 232 (29,2%)	1 417 (18,5%)	2 809 (36,8%)	877 (11,5%)	306 (4,0%)	7 641 (100%)
Valitsusparteide toetus	1 098 (16,8%)	1 739 (26,7%)	2 638 (40,5%)	657 (10,1%)	386 (5,9%)	6 518 (100%)
Kokku	3 330 (23,5%)	3 156 (22,3%)	5 447 (38,5%)	1 534 (10,8%)	692 (4,9%)	14 159 (100%)

Tabel 7: Valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetus ning parlamendi struktuur

	<i>Ühekojaline parlament</i>	<i>Kahekojaline parlament</i>	<i>Kokku</i>
Mittevalitsuspartei toetus	4 000 (52,3%)	3 641 (47,7%)	7 641 (100%)
Valitsuspartei toetus	3 127 (48,0%)	3 391 (52,0%)	6 518 (100%)
Kokku	7 127 (50,3%)	7 032 (49,1%)	14 159 (100%)

Tabel 8: Valitsusparteide ja mittevalitsusparteide toetus ning Euroopa Liidu mõju riigi majandusele

Euroopa Liidu mõju riigi majandusele				
	<i>Positiivne</i>	<i>Negatiivne</i>	<i>Mõju puudub</i>	<i>Kokku</i>
Mittevalitsuspartei toetus	2 129 (31,4%)	2 469 (36,5%)	2 172 (32,1%)	6 770 (100%)
Valitsuspartei toetus	2 405 (41,6%)	1 510 (26,1%)	1 861 (32,2%)	5 776 (100%)
Kokku	4 534 (36,1%)	3 979 (31,7%)	4 033 (32,1%)	12 546 (100%)

Lisa 4. Majanduslike tingimuste mõjude võrdlus

	Mudel 1	Mudel 2	Mudel 3	Mudel 4	Mudel 5
Majandus parem kui aasta tagasi		1,244*	1,423***		
Majandus veidi halvem kui aasta tagasi		0,713***	0,664***		
Majandus palju halvem kui aasta tagasi		0,455***	0,392***		
Majandus paraneb järgneval aastal		1,596***		1,646***	
Majandus halvem järgneval aastal		0,743***		0,694***	
Majandus palju halvem järgneval aastal		0,630***		0,486***	
Perekonna majanduslik olukord		1,079***			1,137***
Valitsuse majanduslik vastutus	0,938***				
Valitsuse mõju majandusele: positiivne	3,012***				
Kuulumine ELi: positiivne	1,671***				
Varajane tsükkel	0,405***	0,405***	0,481***	0,354***	0,439***
Hiline tsükkel	0,712*	0,958	1,245	0,762	0,940
Vanus	1,007***	1,009***	1,010***	1,010***	1,011***
Haridus	0,991*	1,000	1,002	1,000	0,997
Sugu: Mees	0,906*	0,988	0,998	0,999	1,012
Nagelkerke R ²	0,210	0,191	0,162	0,165	0,125
Õigesti ennustatud %	67,1	65,9	64,4	64,8	62,5
N	12 941	13 068	13 207	13 207	13 068

Märkus: *** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$. Igasse mudelisse on lisatud ka 26 ELi liikmesriigi dihhotoomseid muutujaid. Referentsriigiks on jäetud Saksamaa.

